

БОЖАНА БОЖИНОВА-ТРОЯНОВА
КЪМ ВЪПРОСА ЗА КОМПЛЕКТУВАНЕ
НА НАУЧНИТЕ БИБЛИОТЕКИ
В БЪЛГАРИЯ

BOŽANA BOŽINOVA-TROJANOVA
SUR L'ACQUISITION DANS LES BIBLIOTHÈQUES
SCIENTIFIQUES EN BULGARIE

Редактор проф. Т. Боров

Настоящото проучване има за задача да разкрие тенденциите в комплектуването на големите и утвърдени научни библиотеки в България и да направи някои изводи, които биха били от полза за тяхната бъдеща дейност.

В тази част е обхванато комплектуването само на книги — не са включени периодични издания и специалните материали.

Изследването е до 1960 г. Времето от 9. IX. 1944 до края на 1960 г. трябва да се смята достатъчно за уреждане и утвърждаване на правилно и целесъобразно комплектуване. От друга страна, за 1960 г. са публикувани издания и материали от съществено значение за проучване на комплектуването, като например сводни бюлетини за новонабавени книги на софийските и пловдивските научни библиотеки, своден каталог за текущо набавяните периодични издания пълен справочник на библиотеките в България и др.

Като главни източници за изследване, са използвани публикациите и материалите на ЦСУ, служебните отчети на библиотеките и текущите сводни бюлетини за новонабавените книги и периодичните издания.

Трябва да се изтъкне, че освен трудностите, които са свързани с актуалността на темата, в течение на работата се явиха и редица затруднения, като неточните, непълните и нееднообразните статистически данни за дейността на библиотеките и др.

Липсата на теоретични постановки по много от въпросите на комплектуването на библиотеките днес и на обобщения на техния опит в тази област също утежнява работата. Публикации от този род не са много както в нашата, така и в чуждата библиотековедска литература.

Трябва да отбележим и обстоятелството, че част от засегнатите проблеми са дискуссионни у нас, а някои изобщо не са поставяни на разглеждане пред нашата библиотечна общественост.

Цитираната литература се посочва в текста в скоби с поредния номер на заглавието от приложената библиография и след запетая — страницата.

I. КОМПЛЕКТУВАНЕ НА БИБЛИОТЕЧНИТЕ ФОНДОВЕ

Основа за работата на библиотеката е нейният книжовен фонд. Затова и грижата за неговото създаване и за непрекъснатото му поддържане с подходяща литература съставлява задача от първостепенна важност за всяка библиотека. Към изпълнение на тази задача е насочен цял комплекс от библиотечни дейности, тъй нареченото *комплектуване на фондовете*.

Значението на комплектуването е очевидно: качеството и особеностите на материалите, които се включват в състава ѝ, определят фактически облик на библиотеката при това не само за момента, а и за години напред. Те определят и реалната използваемост на библиотеката — търсенето на книгите, тяхната обръщаемост, качеството на даваната библиографска информация, на фактическите справки и пр.

За разлика от другите дейности, които библиотеката извършва, комплектуването е резултат не само на онова, което тя може да вложи в процеса на работата — системна политика, правилна ориентация, необходимия труд, средства и организация, а и на фактори, лежащи вън от нея. Именно: обемът на отечествената и на чуждата печатна продукция, състоянието на външния и вътрешния книжовен пазар, общата и културната политика на страната, и накрай — международната обстановка и конкретните отношения между отделните страни.

Всичко това усложнява и затруднява извънредно много комплектуването. Освен това, тъй като в даден момент твърде трудно може да се прецени какво собствено библиотеката е набавила или пропуснала да набави, отговорността, свързана с комплектуването, остава да тежи години наред върху тези, които са го провеждали.

Може би именно поради тези трудности комплектуването е недостатъчно проучено. Някои смятат, че това е слабост, дължаща се на недостатъчната подготовка на библиотечарските кадри в тази насока, и препоръчват основно изучаване на теорията и практиката на комплектуването още от университетската скамейка (1, 31).

Днес повече от всякога комплектуването на библиотеките е усложнено. То се явява една от онези библиотечни дейности, върху които много се разисква и спори. Причините за това се крият в особеностите на съвременното културно и обществено развитие.

Преди всичко увеличената и постоянно растяща печатна продукция създава редица трудности. По съвсем непълни данни на ЮНЕСКО към 1962 г. страните, които издават над 500 заглавия, са 51 срещу 41 за

времето към 1954 г. Те публикуват общо 340 000 заглавия (2) срещу 240 000 за 1954 г. (3, табл. 2). Това показва, че само през последните осем години нови 10 страни са активизирали своята книжовна продукция, която в световен мащаб е нараснала 1,41 пъти. Би могло да се заключи, че днес печатната продукция на света (книги) се удвоява за около 16 години. Спрямо средния брой на книгите, издавани през първите 40 години на XX в. (4, 5), увеличението е 2,19 пъти.¹ Неимоверно нараства броят и на периодичните издания. Сведенията за техния общ брой са доста несигурни. Някои автори считат, че броят на научните и на останалите списания достига към 1960 г. 100 000 заглавия. При това на всеки 50 години това число се е увеличавало 10 пъти, т. е. към края на нашия век ще има вече към един милион заглавия, ако се запази същият темп на развитие (5, 189). Извън тези цифри остават вестниците, печатните доклади, патентите, които наброяват с десетки, а последните и със стотици хиляди единици.

Книгоиздаването е тясно свързано с развитието на самата наука. И ако приемем, че нейният обем и мощ се увеличават постоянно и доста бързо, като се удвояват общо за около 10 години (6,205: 68), няма никакви основания да се очаква, че книгите, периодичните издания и другите материали, които отразяват и информират за постиженията на науката, ще намалеят или че техният брой ще се ограничи.

Новите по-бързи и евтини методи за печатане също допринасят за неимоверното увеличение на издателската дейност. Един огромен поток от напечатана хартия залива днес света и библиотеката, класическият институт за съхраняване на писмено фиксираната човешка мисъл, стои безпомощна пред него. Отказ от изчерпателно комплектуване на книжнината — това е първият извод, който съвременната библиотека е направила, за да си помогне при новата обстановка.

Днес никоя библиотека (дори и специалните — за своята област) не комплектува изчерпателно публикуваната в света литература. Библиотеките могат, а някои от тях — тъй наречените депозитни — са задължени да набавят изчерпателно само своята отечествена книжнина.

Независимо от фактическата невъзможност изчерпателното комплектуване се явява и от гледище на обществените функции на съвременната библиотека неоправдано. То води до задръстване на библиотечния фонд с материали без стойност или дори когато са ценни сами за себе си — ненужни или неподходящи за дадената библиотека и следователно утежняващи осъществяването на нейното обществено предназначение — ефикасно и качествено обслужване.

С оглед на всичко това днес библиотеките по начало са възприели да комплектуват подборно. Те набавят само онова, което в съответ-

¹ Според цитирания автор, изтъкнатия съветски библиотековед Ю. В. Григорьев, средният брой на книгите, издавани през първите 40 години на XX в., е 150—160 000 заглавия годишно, което значи, че към 1954 г. той е увеличен с 55%, а към 1962 г. с 2,19 пъти.

ствие с вътрешната стойност на материалите отговаря на техните конкретни задачи и на изискванията за актуалност, приемственост и перспективност в развитието на техния фонд.

Големият въпрос, който се поставя днес, е дали библиотеките са в състояние да комплектуват, макар и в такава относителна пълнота, световната книжовна продукция. Според проучванията на ЮНЕСКО трябва да се приеме, че съвременната особеност в книгоиздаването е неговото съсредоточаване в няколко страни. Така към 1954 г. 10 страни произвеждат общо над 180 000 заглавия, т. е. три четвърти от световната книжнина (3, табл. 1). При това трябва да се има пред вид, че книжнината, която не е регистрирана библиографски и която съвсем не е малка, остава извън посочената цифра.

Обхващането, преценяването и набавянето на ценното и подходящото, избрано от книжнината на тези страни, изисква големи усилия от страна на библиотеките. Същевременно проучванията показват, че техните персонални и финансови възможности в редица държави и особено в някои капиталистически, за които има публикувани сведения, не нарастват със същия темп, с който расте книгоиздаването. Така например средствата, отпуснати за набавяне на книги на част от университетските библиотеки в ГФР, позволяват да се увеличи техният годишен прираст през 1958 спрямо 1938 г. само с 16 % и на персонала — с 34 % (7) при общо увеличение на световната книжовна продукция към 1954 г., както се каза вече, към 55%. При това положението на немските библиотеки през 1938 г. съвсем не е било идеално.

Не е излишно да се изтъкне и обстоятелството, че междувременно е налице и друго едно явление: типичното за капиталистическите страни поскъпване на научната книга. Така например за горепосочения период средната цена на една научна книга в ГФР се е увеличила над три пъти (7). Това води също до изоставане на отпуснатите средства зад изискванията на книжовния пазар.

За изоставане в комплектуването на библиотеките се говори и в Австрия (8), и във Франция (9). Дори най-богатите американски библиотеки се оплакват, че не могат да догонват нарастването на литературния поток и изостават винаги далеч зад изискванията на научните работници и специалисти (10, 99).

Поради изтъкнатите причини равенството между издадената в света и набавената в библиотеките научна книжнина е нарушено. При това несъответствието е по-голямо, отколкото съзнателно проведеният подбор допуска. При съществуващите тенденции на развитие това несъответствие ще се увеличава все повече. Преодоляването на тази именно трудност представлява първата основна проблема за съвременните библиотеки, която трябва да се разреши при тяхното комплектуване.

Независимо от констатираното несъответствие между издаваните в света и набавените в библиотеките книжовни материали библиотеч-

ните фондове, общо взето, растат много и бързо. Показателни в това отношение са данните за нарастване на сбирките на Държавната библиотека „В. И. Ленин“ в Москва и на Конгресната библиотека във Вашингтон. Двете най-големи библиотеки в света удвояват своя имот в срок от 12 до 15 години (11, 8). От статистическите данни на Съветския съюз се вижда, че общият фонд на библиотеките към висшите учебни заведения на страната се удвоява за около 16 години (12, 9). Едно проучване на развитието на американските университетски библиотеки дава същата констатация: библиотеките към висшите учебни заведения на САЩ удвояват своя фонд за 16 години (13; 14).

Интересен е примерът, с който се демонстрират изводите, до които довежда това проучване. Една университетска библиотека, например библиотеката в Йейл, която е имала в началото на XVIII в. 1000 тома, е трябвало теоретически да нарасне до 1938 г. на 2,6 млн. В действителност фондът ѝ нараства на 2,75 млн. тома. Сметката за бъдещото нарастване на тази библиотека при условие, че се запази този темп на развитие, показва, че 100 години по-късно — в 2038 г. — фондът ѝ ще стигне 200 милиона и следователно нейното годишно нарастване — 12 милиона тома (10,142). Това за нас са астрономически цифри, но и цифрите за 1938 г. трябва да са изглеждали за йейлския библиотекар от 1738 г. също тъй астрономически.

Такова бързо нарастване на библиотечния фонд изисква да се построяват нови книгохранилища всеки 16 години, т. е. да се изразходват огромни суми за скъпия и специален строеж на книгохранилища на съвременните големи библиотеки. Освен това при днешните методи и техника на обработка и обслужване дори и при неколккратно увеличение на персонала библиотеките едва ли биха били в състояние да се справят с подобни количества книги. Дори днес някои големи библиотеки вече се опитват да механизират каталозите си така, че справките по тях да се правят с помощта на електронни прибори, а отразените в тях сбирки да бъдат поставени под електронния контрол на индивидуалния читател (15, 43; 16). Нарастването на книжнината очевидно ще доведе до основни промени в техниката и методиката на класическия тип библиотеки (17).

Нарастването на библиотечното имущество, свързано с постоянна нужда от книгохранилища, персонал и нова сложна, недостъпна за всички библиотеки техника, е втората основна трудност, пред която е изправена съвременната библиотека и от която комплектуването трябва също да намери изход.

Наистина не във всички страни библиотечните фондове растат с еднаква бързина. В по-младите, в които развитието върви изобщо по-бързо, те се удвояват в по-кратки срокове, отколкото в по-старите, в които то става по-бавно. Изследване, направено на базата на текущия годишен прираст на университетските библиотеки, показва, че удвояването на фондовете в младите и току-що освободени страни, като Гана, Индия и други, ще стане в срок до 10 години, докато в страни

като Австрия, ГФР, Франция — в 35, 60 и дори (във Франция) 100 години (18, 78).

Едва ли може да се смята обаче, че тази закономерност е валидна във всички случаи. Според посоченото изследване оказва се, че например в Япония и Дания удвояването на библиотечните фондове става също в 10-годишен срок.

Явно е, че голямото нарастване на библиотечните фондове зависи и от други фактори. За него е от значение и големината на фонда — библиотеките с по-големи фондове нарастват по-бавно; също възрастта на библиотеката — по-старите библиотеки нарастват също така по-бавно. От много съществено значение са и специфичните особености на епохата, през която се прави изследването, и главно общата и културната политика на страната.

При толкова съществени отклонения и сложни зависимости заключението, което някои автори правят, че удвояването на библиотечните фондове на съвременната научна и по-специално на съвременните университетски библиотеки, става за 20-годишен срок (18, 78), може да се приеме, макар и с някои резерви. Това е една средна, която се извлича от средните данни за отделните страни, които са също твърде несигурни. Но, от друга страна, тази цифра се явява вероятна, тъй като тя отговаря приблизително на темпа, с който се развиват науката и книжовната продукция днес. Така, ако приемем, че мощта на науката се удвоява за 10 години и свързаната с нея печатна продукция — за 16 години, то допустимо е тяхното отражение в библиотеките да става за около 20 години. Разбира се, доколкото книжнината в научните библиотеки се отлага по еднакъв начин през различните епохи, т. е. съответно на интензивността на самата наука и на обема на отразяващата я печатна книжнина. Но дори да се приеме, че тази цифра е само указание от най-общ характер за развитие на библиотечните фондове и съответно на комплектуването днес — ясно е, че нарастването на книжовното имущество е твърде застрашително и че за големите библиотеки представлява днес действително една сериозна проблема.

При това библиотеките — респективно тяхното комплектуване, трябва да разрешават тази проблема при изискванията, поставяни пред тях от развитието на съвременния научен живот.

На първо място, бързото развитие на науката и особено на техниката изискват от библиотеката бърза и компетентна информация върху новите публикации, своевременно им набавяне и придвижване до заинтересуваните научни работници и специалисти. При това за разширеното научно търсене днес не са достатъчни вече само книги. Нужни са и други материали — статийен материал от периодични издания, документален материал от конференции, конгреси и пр., служебни материали на учреждения и институти, листови издания от рода на стандартите и други, които, общо взето, са много по-трудни за намиране и доставяне в библиотеките, отколкото класическата книга.

От друга страна, голямата специализация на науката налага да се борави с материали от тесни, специализирани области, в много случаи съвсем нови и познати на малък кръг хора. При това днес науката е интернационална — всяко научно изследване независимо от коя страна изхожда и на какъв език е публикувано е еднакво търсено, стига да представлява действително нов принос за развитие на знанието.

Освен това след Втората световна война на преден план се явяват нови маси от ползватели на научните библиотеки. Голям тласък в това отношение дава разрастването на висшето образование. Броят на учащите се във висшите учебни заведения — едни от потенциалните ползватели на научните библиотеки — нараства извънредно много, и то не само в социалистическите, а и в капиталистическите страни (19).

Характерен е и фактът, че днес много повече, отколкото в миналото към обществената библиотека се обръщат и научните работници. Ориентирането в бързо развиващата се наука изисква редовна текуща информация, което при неимоверното разрастване на книжнината днес не е по силите на отделния учен. Библиотеката е, която идва на първо място в негова помощ. Успоредно с нея в негова услуга се явяват и новите институти — радиото, телевизията, в последно време особено — информационните служби. Всеки от тях има своите специфични особености. Пред всички тях обаче библиотеката има преимуществото, че нейна основна задача е да достави, да съхранява и да придвижва печатните материали според езика на документаторите — първичната документация: периодичните издания, специалната монографична литература и пр. Благодарение на това библиотеката остава един от най-достоверните, в някои случаи — първият и единствен проводник на информацията.

Изтъкнатите нови моменти в развитието на научния живот налагат нови функции на библиотеките и по-друг начин на работа. Нужно е библиотеката да разгърне широка и активна библиографска информация, да развие ефикасна справочна работа, да обхване във фондовете си материали извън класическия тип „книга“, а освен това да рационализира акцесионната, каталожната и фондовата обработка на материалите, за да може да ги разкрие бързо и многоаспектно по начин, който да осигури максималното им и бързо използване (20; 21). Оказва се при това, че голямата универсална библиотека не е достатъчно бърза, гъвкава и компетентна при задоволяване на съвременните нужди. Дори тясно специалната библиотека с нейната твърде ограничена област на работа не може да бъде достатъчно полезна при взаимното преплитане и бързо разрастване на новите отделни специалности днес (22).

За да остане и за в бъдеще научната библиотека ефикасен помощен институт на развиващата се наука, налага се преустройство в отделните библиотеки и прегрупиране на техните сили, а заедно с това и създаване на нов тип библиотекар — човек, който да е достатъчно

запознат и навлязъл в проблемите на различните клонове на науката, така че да може да бъде активен посредник между библиотеката, т. е. книгата, и специалиста.

Тази трансформация на библиотеката и работата в нея при съществуващата днес материална база — фонд, сграда, кадри, е също една от големите проблеми, които трябва да се разрешат; тя има голямо значение за комплектуване на фондовете.

Разрешение на изложените проблеми библиотеките търсят по различни пътища. Унищожаването на старото неизползваемо имущество, за да се освободи място за новия голям прираст, е осъдено отдавна като варварско и несъвместимо с изискванията на научната работа и със задачите на научната библиотека днес (23). Използуване на резервни книгохранилища и преразпределение на фондовете трябва да се сметне само като частично разрешаване на основната проблема (10, 138-147). Има известни резерви и по отношение на използването на микрофилма като средство за ограничаване на библиотечния фонд (17, 38).

Като ефикасно разрешение на изникналите проблеми се препоръчва общо всестранно ограничаване на годишния прираст. Би било добре, ако, както D. K. Metcalf препоръчва, една „зряла“ библиотека се увеличава годишно само с 2,5% спрямо своя основен фонд (24, 558-9), което значи тя да се удвоява за 40 години.

Но дали този процент подsigурява достатъчно подхранването с нова и ценна литература фондовете на отделните библиотеки? Как се разрешава при такъв годишен прираст въпросът за търсеното „относително“ покритие между издаденото в света и набавеното в отделната библиотека? Остава открит и въпросът, би ли се осъществило при такъв прираст качествено обслужване, което отделните библиотеки трябва да дадат.

Генерално разрешение на изброените въпроси се търси в последно време по линия на специализация и сътрудничество между библиотеките. Наистина специализацията на библиотеките не е ново явление. То е естествен процес, който се е наложил заедно със специализацията на самите науки. Специалните библиотеки в противовес на универсалните се явяват още във втората половина на XIX в. заедно със специалните висши учебни заведения, специализираните научни институти, учреждения и отрасловите лаборатории към заводите и големите промишлени предприятия.

Естественният процес на специализация на библиотеките продължава и в наше време. Новият момент, който според нас може да се отбележи в специализацията днес, това е съзнателният, регламентиран характер, който тя добива. Това проличава особено силно и е от голямо значение при разрешаване на въпросите за комплектуване на библиотечните фондове.

Днес в редица страни библиотеките поемат задължението да комплектуват материали от конкретен отрасъл, език или вид. Те се *специализират* по даден признак при изграждането на своя фонд и

успоредно с това — до известна степен и при книгораздаването, справочната и библиографско-информационната работа. Специализирането се изгражда на базата на *съзнателно договаряне* между библиотеците, което от своя страна става по *желание* на самите библиотеки или по *решение на някоя висшестояща организация*.

Съзнателната специализация на библиотеците се поема в името на идеята, че всички библиотеки в своята съвкупност ще могат да осигурят достатъчно пълно и качествено комплектуване на библиотечния фонд в рамките на цялата страна. Предполага се, че всяка библиотека, която се включва в съгласуваното комплектуване, съсредоточава своите сили и средства, за да комплектува във възможната „относителна“ пълнота и качество книжнината от специалния сектор, който тя е поела, като набавя останалата литература строго подборно.

Днес съгласуваното комплектуване се счита нов метод на работа, нова форма на сътрудничество, чрез което библиотеците се стремят да отговорят на порасналите изисквания, отправени към тях.

Наистина преимуществата на съгласуваното комплектуване се отричат от някои библиотекари (25; 26).

Все още се търсят най-добрите форми, в които то трябва да се организира (27; 28). Безспорен е обаче все по-големият интерес, който библиотеците проявяват към него. Въпросът е разискван и на международен форум — в сесията на ИФЛА¹ (29). Както практиката показва, броят на страните, които го възприемат, постепенно се увеличава. В СССР библиотеците активно обсъждат своя опит (30—32), както и практиката на другите страни (33; 34). У нас въпросът е поставен също (35). Правят се и първите опити в това направление (36).

Уместно е да се отбележи, че поради сложността и решителните промени, които съгласуваното комплектуване води със себе си, въвеждането му не става леко и безболезнено. Нужни са редица предпоставки. Често то е свързано с преустройство или обновяване на вътрешната организация и работа на отделната библиотека. Изхождайки от всичко това, някои библиотекари смятат, че съгласуваното комплектуване е и едно от условията за по-нататъшното развитие на библиотеците в отделните страни (34-86). Някои отиват дори по-далеч, като смятат, че съгласуваното комплектуване допринася за прогреса на библиотечното дело изобщо, и виждат в бъдеще възможности за специализиране и сътрудничество между библиотеците не само в границите на отделната страна, а и в международен мащаб.

¹ International Federation of Library Associations — Международна федерация на библиотекарските дружества.

II. НАУЧНИТЕ БИБЛИОТЕКИ В БЪЛГАРИЯ СЛЕД ДЕВЕТИ СЕПТЕМВРИ 1944 г.

ОСНОВНИ НАСОКИ В РАЗВИТИЕТО НА БИБЛИОТЕКИТЕ

След победата на социалистическата революция в България културният и научният живот на страната се преустрои основно. Широко се демократизира образованието, разшири се висшето образование, създаде се активна масова (лекционна) просвета и художествена самодейност, появиха се нови културни институти, разви се научноизследователската работа. Българската академия на науките израсна като съвременен научен център, създаде се Академия на селскостопанските науки, към различните ведомства се изградиха научноизследователски институти, лаборатории и бази. Наред с това и книгоиздаването нарасна, а полиграфската база се изгради на социалистически основи.

Заедно с тези промени се разви и библиотечното дело. Библиотеките трябва да отговарят, от една страна, на нарасналата нужда от книги и знания — резултат на провежданата масова просвета, на разширеното образование и на нарасналите културни нужди на широките народни слоеве, а, от друга, да се справят с новите изисквания — да подпомагат разрешаването на задачите, свързани с политическото, идеологическото и стопанското преустройство на страната.

Какви са основните насоки, характерни за развитието на българските библиотеки след 9. IX. 1944 г. (37)?

На първо място, следва да се отбележи настъпилата *децентрализация на библиотечното обслужване*. Заварените на 9. IX. 1944 г. библиотеки не бяха в състояние да предложат качествено и бързо обслужване. Те нямаша достатъчен и подходящ книжовен фонд, необходимите по брой и подготовка кадри и не познаваха новите методи и техника на работа.

Бързото обществено и стопанско развитие не позволяваше да се изчкава укрепването на съществуващите библиотеки, а още по-малко — изграждането на големи библиотеки. Съвсем спонтанно започна появяването на нови библиотеки. Така за разлика от практиката на други страни и по примера на Съветския съюз у нас се утвърди децентрализирана форма на библиотечно обслужване — обслужване чрез многобройни отделни и самостоятелни библиотеки, пръснати по месторабота или местоживеене на читателите. Децентрализацията на библиотечното обслужване създава възможност за по-непосредствено опознаване на читателските интереси и води до тяхното по-бързо и качествено задоволяване. Обаче то е свързано с раздробяване на библиотечния фонд на страната, което по начало ограничава възможностите за работа на отделните библиотеки.

Темпът на създаване на нови библиотеки намалява през последните години. През 1960 г. статистиката отбелязва 895 нови библиотеки, през 1961 г. — 576, през 1962 г. — 345, през 1963 г. — 185 (38), т. е.

темпът, с който нараства броят на библиотеките, спада от 13,3% за 1960 г. на 2,1% за 1963 г.

На второ място, бързото развитие на библиотечното дело се характеризира и с известна *диференциация на библиотеките*. Успоредно с укрепването и развитието на заварените стари библиотеки новите нужди на живота наложиха да се създадат и нови видове библиотеки — научнотехнически, към партийни и педагогически кабинети и др.

Статистическият годишник отчита за 1939 г. само 5 вида библиотеки (39), а за 1962 г. — 13, респ. 16 вида (40). Наистина някои от отчетените днес библиотеки са съществували и преди, но тяхната дейност в миналото е била толкова бледа и мястото, което са заемали в културния живот на страната — толкова незначително, че културната статистика не ги е обхващала в своето наблюдение.

Диференциацията на библиотеките става спонтанно, както впрочем и увеличаването на техния брой. Характерно е, че при научните библиотеки тя се извършва освен по белега „вид“ още и по отрасъл. Това довежда до *отраслова специализация* на научните библиотеки — трета основна насока в развитието на библиотечното дело в НР България. Библиотеките към висшите учебни заведения, към научните институти, проектантските организации, към големи заводи и предприятия се специализираха по отрасъла на учебното заведение, респективно по отрасловия профил на института, организацията или завода, към който се създадоха.

Специализацията навлезе и в най-големите научни библиотеки. Тук тя се извършва в рамките на самата библиотека. Така в библиотеката към Българска академия на науките и в Университетска библиотека се създаде система (мрежа) от специализирани библиотеки — институтски, лабораторни, към факултети, специалности и катедри. При Народна библиотека „Кирил и Методий“ специализирането се извърши чрез организиране на отраслови читални, снабдени със специални поддръжни фондове и справочни пунктове към тях.

Видовата, както и отрасловата диференциация на научните библиотеки, не е още укрепнала. Общо взето, тя допринася за по-качествено обслужване. Обаче заедно с това тя увеличава многообразието на библиотеките, засилва паралелизма и дублирането в дейността им. При недостатъчно точно разграничаване на задачите и функциите и при липса на съгласуване в работата на отделните библиотеки, както е още у нас, тези особености на диференциацията се чувствуват доста осезателно.

Друга характерна насока в развитието на библиотеките е *увеличаване на обема и разнообразяване съдържанието на тяхната работа*. Увеличени са книгораздаването, фондът и персоналът на библиотеките¹, а обслужването, което се дава, надхвърля границите на обикновено книгораздаване и обхваща други, различни по характер дей-

¹ За конкретни данни вж посочената под № 38 студия.

ности. Именно библиотеките вече и пропагандират — в широкия смисъл на думата — книгите. Те използват непознати досега форми и методи на работа: междубиблиотечна — вътрешна и външна — заемна служба, свободен достъп до книгите, единна организация на фондовете и каталозите, витрини, изложби, обзори на книжнина, доклади за излязлата литература и пр. Успоредно с това библиотеките дават във все по-широк размер справки и библиографска информация за набавяната или публикуваната у нас и в чужбина литература.

Широката пропагандна дейност, справочната и библиографската работа обуславят и сравнително оживена издателска дейност — крайно ограничена и непозната за широкия кръг библиотеки в миналото. Днес библиотеките публикуват бюлетини за новонабавени книги, сводни каталози, специални и персонални библиографии, различни указатели на книги, препоръчителни библиографии, справочни издания и други подобни.¹

Нарасналото значение на библиотеките налага създаване и на библиотекар от нов тип — с будно обществено съзнание, с добра идейно-политическа, специална научна и професионална подготовка, годен да се справи с новите задачи на библиотеките. Народната власт създаде днес няколко института за подготовка на библиотекари. Същевременно броят на щатните библиотекари със специална подготовка се е увеличил. През 1963 г. библиотечните работници са 3548 души (щатни библиотекари), от които 38,5% са със специална библиотекарска подготовка. Това говори вече за все по-укрепващо *професионализиране на библиотекарството*, което можем да сметнем също тъй като нова насока в развитието на библиотечното дело.

На последно място характерно и ново за библиотеките днес е: от една страна, тяхното организиране в мрежи — обединения на библиотеки с еднакви задачи, функции и собствен ръководен орган, а, от друга, създаване на държавен орган за идейно-методично ръководство и контрол над всички библиотеки и мрежи със специализирани помощни органи — методични библиотеки.

Тези основни насоки определят общата рамка, в която се развиват отделните библиотеки у нас.

ОСОБЕНОСТИ НА НАУЧНИТЕ БИБЛИОТЕКИ²

Най-многобройни и най-млади у нас са библиотеките към ведомствените научноизследователски институти и научно-техническите библиотеки. Създадени при установяващата се в страната децентрализация на библиотечното обслужване, те израстват главно в първото десетилетие след 1944 г. Така библиотеките към ведомствените научноиз-

¹ За конкретни данни вж посочената под № 38 студия.

² В настоящата работа като научни смятаме научно-техническите библиотеки, библиотеките към ведомствените научноизследователски институти, към висшите учебни заведения, към академиите и Народната библиотека „Кирил и Методий“. Те за разлика от останалите по терминологията на ЮНЕСКО специални библиотеки са в непосредствена услуга на научноизследователската дейност.

следователски институти се създават през 1950—1955 г. — най-напред към медицинските (1950 — 1953 г.), а после към техническите (1952 — 1955 г.) институти; научно-техническите през 1948 — 1951 г. и отчасти през 1960 — 1961 г. (41)¹.

Библиотеките към висшите учебни заведения са много по-малко на брой (през 1960 г. те са 17) и са преимуществено стари. Само една част от тях (на брой 7) са организирани, както и самите вузове, след 9. IX. 1944 г., главно в периода от 1945 до 1953 г.¹

Останалите научни библиотеки са: Народната библиотека, Централната библиотека към Българската академия на науките с нейните филиали, част от които са стари (към $\frac{1}{5}$ са от преди Девети септември, останалите са основани през периода 1948 — 1950 г.¹), и библиотеките към новосъздадената Академия за селскостопански науки, чиито институтски библиотеки в голямата си част (към 50%) са създадени преди 1944 г.¹

Създаването на научни библиотеки в годините непосредствено след 1944 г. дори и до днес е стихийно. Всеки институт, проектантска организация и пр. към отделните ведомства създава своя библиотека дори и в случаите, когато новоосновеният институт, организация и пр. е в едно здание с друг, близък по профил и имащ вече укрепнала библиотека.

При новосъздадените висши учебни заведения също се организират нови библиотеки. Съвсем драстичен е случаят със създаването например на нови библиотеки към Висшия педагогически институт във Велико Търново или към филиала на Софийския университет в Шумен, вместо да се използва в единия случай съществуващата богата и с голям опит (основана още през 1921 г.) Окръжна библиотека или в другия — да се организира филиал от голямата Университетска библиотека.

Интересно е, че докато общият брой на библиотеките у нас нараства, макар и все по-слабо, то броят на научните, по-специално на ведомствените институтски и научно-техническите библиотеки рязко спада. Така според Централно статистическо управление през 1963 г. институтските библиотеки са с 25% по-малко, отколкото през 1962 г., а научно-техническите — с 49,4% по-малко. Последните започват да намаляват още от 1962 г. (38) главно поради уедряване на институтите и предприятията.

Библиотеките към ведомствените научноизследователски институти и научно-техническите имат задача да обслужват специалистите на съответните институти и предприятия — нито една от тях не обслужва външни читатели.²

Те работят с научна литература от даден отрасъл или по-точно от дадена тясно специална област, също — със съответните специални

¹ Сведенията за основаването на отделните библиотеки са взети от цитирания Справочник на библиотеките в България от Св. Тошева, Т. Арабаджиева и Ст. Шиклев.

² По сведения от Св. Тошева и др. Справочник на библиотеките.

издания — отчети и доклади на симпозиуми и конгреси, стандарти, патенти и пр., а дори и с непечатани (машинописни) материали по специалността, оригинални и преводни.

По обем това са малки библиотеки. При среден фонд от 4880 тома само няколко научно-технически библиотеки имат фонд от 10 000 до 11 000 тома и само една — 20 000 тома. Ведомствените институтски библиотеки са още по-малки — средно фондът име 1530 тома и само няколко библиотеки имат фонд над 10 000 тома.¹

Проучванията показват обаче, че, общо взето, в тези библиотеки, специално в научно-техническите, се чувствува остра нужда от чужда литература, включително и периодика, че фондовете им не са достатъчно тясно профилирани, че специалните и машинописните материали са голяма рядкост и че справочно-библиографските издания са крайно оскъдни (42). През 1963 г. научно-техническите библиотеки са обслужвали средно по 310 читатели и са раздавали средно по 2780 тома книги, а ведомствените институтски — 197 читатели и 3520 тома раздадени книги.² Много малко от тези библиотеки вършат библиографска работа (към $\frac{1}{5}$ от научно-техническите и около $\frac{1}{6}$ от институтските), те нямат и никаква издателска дейност.³ Изглежда, че тези дейности са поети вече от съответните звена на научно-техническата информация (42).

Повечето от тези библиотеки са с едноличен състав, а някои изобщо нямат щатен библиотекар.⁴ При това все още голяма част от щатните библиотекарски в тях въпреки създадените предпоставки за подготовка на кадри са без библиотекарска подготовка (32%) или без подходяща обща подготовка (52% са със средно или само полувисше библиотечно образование). Липсата на подходяща обща или библиотечна квалификация на щатните библиотекарски говори за ниско ниво на библиотечната работа и изобщо за подценяване на значението на тези библиотеки от страна на ръководствата на съответните институти.

Друг характер имат библиотеките към висшите учебни заведения. Те имат задача да обслужат научната работа на близо 4000 преподаватели и учебната и научна работа на около 55 000 студенти (43, 48). От 1958 г. те са в помощ и на външни специалисти. В последните години тези библиотеки стават помощни книжовни и библиографски бази на водещи научноизследователски сектори, съставени от преподавателски колективи и натоварени с разрешаване на важни задачи по общодържавния план.

Освен това фондовете на вузовските библиотеки представляват най-големите отраслови сбирки в страната. Библиотеката при висшите технически институти има например 119 472 тома техническа литература извън тази от граничните области, библиотеката при Висшия ме-

¹ По сведения от Сн. Тошева и др. Справочник на библиотеките.

² По сведения на ЦСУ.

³ По сведения от Сн. Тошева и др. Справочник на библиотеките.

⁴ По сведения на ЦСУ.

дицински институт — към 134 256 тома само медицинска литература, библиотеката при Висшия селскостопански институт — София, има 65 093 тома само селскостопанска литература и т. н. Най-голямата библиотека у нас „Кирил и Методий“ има 57 564 тома техническа литература, 39 851 тома медицинска литература, 25 934 тома селскостопанска и пр.¹ Единствено Университетската библиотека има твърде широк в отраслово отношение фонд — поради това и тя се разглежда по-нататък в третата група научни библиотеки.

Фондовете на вузовските библиотеки, общо взето, се движат между 160 000 и 45 000 тома при вузовете с широк профил, между 25 000 и 15 000 тома при тясно специализираните, между 25 000 и 12 000 тома при вузовете по изкуствата. Тяхното общо книжовно богатство възлиза на 831 353 тома. Това представлява значително, дори голямо съсредоточие на отраслова научна литература, предоставено на широко ползуване. Вузовските библиотеки (без Университетската) са обхванали като читатели 29 947 студенти, или 43,5% от съответната студентска маса, 3869 преподаватели и 2146 други читатели.² Сведения за обслужените външни специалисти няма. Раздадените от тях книги са 530 453, от които 325 171 тома, или 61,3%, на български, 133 845 тома, или 25,2%, на руски и 71 437 тома, или 13,5%, на други чужди езици.

Вузовските библиотеки извършват библиографска и справочна работа. Въпреки известна бавност и някои недостатъци в нея (44, 11—12) това е дейност, която е утвърдена вече в тях и има традиции. Издателската дейност на вузовските библиотеки е ограничена. 11 от всичко 16 вузовски библиотеки (без Университетската) издават текущи бюлетени (главно на циклостил) за своите нови постъпления.³ Част от тях — именно библиотеките към софийските висши учебни заведения — се включват в общите „Бюлетин на новонабавени книги на чужди езици“ и „Информационен бюлетин за библиографски справки и картотеки“. По-значителни библиографски или други издания тук са рядкост. Изобщо полезните издателски инициативи на вузовските библиотеки (например своден бюлетин за новонабавени книги в библиотеките към Висшия икономически институт „Карл Маркс“, Висшия институт за народно стопанство — Варна, и Висшия финансово-стопански институт — Свищов, излизал от 1962 до 1963 г. или на пловдивските вузовски библиотеки съвместно с Народната библиотека „Ив. Вазов“, излизал от 1957 до 1960 г.) не издържат дълго време.

Библиотеките при висшите учебни заведения разполагат, общо взето, с по-многоброен персонал — между 3 и 24 души. (Само четири вузовски библиотеки имат двучленен състав.)⁴ Голяма част от него

¹ По данни от отчетите на библиотеките за 1960 г.

² Пак там.

³ По данни от Сн. Тошева и др. Справочник на библиотеките.

⁴ По данни от отчетите.

(63%) е с висше образование, обаче сравнително малка (40%) — със специална библиотечна подготовка.¹

За характера на фондовете на тези библиотеки е от значение обстоятелството, че голямата част от тях (както се спомена вече — 9) са стари сбирки, организирани от преди Девети септември 1944 г.² Колкото и бедни да са били в миналото, все пак тези сбирки са изградени (някои от тях доста системно) в продължение на дълъг период от време и това е благоприятно за работата им като научни библиотеки.

Така например библиотеките на Висшия медицински институт, Висшия селскостопански и Висшия ветеринарно-медицински институт в София израстват на базата на сравнително добрите и големи сбирки на съответните факултети към университета (основани още 1918, респ. 1921 и 1923 г.), библиотеката на Висшия институт за народно стопанство — Варна, в същност е библиотеката на бившето Висше търговско училище (основано още в 1927 г.) и т. н.

Значението, което вузовете имат като средища за научна работа, повишава и ролята на техните библиотеки. Те са укрепналите, самостоятелни, отраслово специализирани библиотеки у нас.

Отделна категория научни библиотеки са: Народната библиотека „Кирил и Методий“, библиотеката към Българската академия на науките³ и Университетската библиотека. Това са трите най-стари, най-богати и най-активни научни библиотеки в страната.

Народната библиотека „Кирил и Методий“ се изгражда след дълги и упорити усилия като национална библиотека на България. На нея е възложено (още от 1897 г.) задължението да се грижи за изграждането на основната и най-пълната в страната сбирка от български издания и от материали, свързани с историята и културата на българския народ: ръкописи, архивни документи, карти, портрети, главно от епохата на нашето Възраждане, също и от чужди публикации върху България, балканските страни, а напоследък и върху славянството (45, чл. 13).

Като допълнение към тази основна функция Народната библиотека има и задължението да изработва националните текущи и ретроспективни библиографии. (За времето след 1953 г. тази библиографска функция бе поета, разгъната и поставена на научна основа от Българския библиографски институт, който до 1964 г. имаше значение и на българска книжна палата.) Наред с това Народната библиотека е и голяма научна библиотека. След 9. IX. 1944 г. в имуществото ѝ се вливат значителни количества печатни издания (46), а възможностите ѝ за текущо набавяне се увеличават многократно. Успоредно с това нейният профил съзнателно се разширява — от архив на националната книжнина, каквато е преимуществено преди Девети септември, тя за-

¹ По данни на ЦСУ за 1960 г.

² За точните дати вж табл. II.

³ Библиотеката към Академията на селскостопанските науки е оформена като система едва към края на 1961 г.

почва да израства като пълноценна библиотека. Голямото активизиране на научния и културния живот на страната отправя към библиотеката разнородна и голяма публика — за 1960 г. това са 23 036 души, от които 12 405, или 53,6%, студенти¹, 5935, или 25,9%, граждани и 4695, или 20,3%, специалисти и научни работници. Тя раздава и голямо количество книги — 591 314 тома, от които 405 800 тома — 69%, на български, 133 900 — 23%; на руски и 51 614 — 8%, на други чужди езици. Библиотеката развива активна справочна и библиографска работа и поддържа централна международна библиотечна заемна служба със собствена модерна микрофилмова лаборатория.

Проблемата за качествено обслужване на тази многобройна и разнолика читателска публика библиотеката търси да разреши главно чрез специализираните си читални. Колективът на библиотеката, твърде много пораснал след 1944 г., в голямата си част (70%) е с висше образование и със специална библиотечна подготовка. Специално строената сграда на библиотеката² дава най-добрата и засега единствена за страната материална база — над 400 читателски места, възможност за организиране на общи и специални 13 модерно обзаведени читални, съвременно книгохранилище с вместимост 1,5 млн. тома, добре уредени службени помещения.

Всичко това издига Народната библиотека като най-голямата и активна библиотека от смесен тип — широко достъпна за всички граждани и научни работници. Тя поема и инициативата за библиотечни мероприятия от общ характер (изработване на сводни каталози, печатане на каталожни картички, микрофилмиране и др.), както и редица представителни, а от 1953 г. и методични функции. Библиотеката отговаря и за развитието на препоръчителната библиография. От 1954 г. тя е научен институт по специалността.

Във връзка с всичко това Народната библиотека „Кирил и Методий“ развива голяма издателска дейност — 502 печ. коли през 1960 г.

Втората голяма библиотека у нас е библиотеката към Българската академия на науките. Тя е замислена и изграждана още от своето начало като научна библиотека. Наистина Освобождението на България я заварва като малка сбирка (с 2761 тома) към неукрепналото още „Българско книжовно дружество“, а Девети септември — като бедна библиотека (с 44 000 тома) към затворената и с крайно ограничени възможности Академията на науките. Преустройството на БАН след 1944 г. променя из основа стила на работата ѝ и дава възможност тя да се издигне на предно място.

Основната задача на Българската академия на науките — да извършва и да ръководи, а също и да съгласува научните изследвания в областта на природните и обществените науки за цялата страна; да

¹ От 1960 г. студентите нямат право да ползват в библиотеката учебници на български език и художествена литература.

² За завършване на строежа и модерното обзавеждане на библиотеката има голяма заслуга тогавашният ѝ директор проф. Т. Боров (47).

осъществява съвместна научна работа с академиите на социалистическите страни и на първо място с Академията на науките на СССР; да поддържа в кръга на установените международни отношения контакт с научните учреждения в капиталистическите и новоосвободените страни (48) — превръща Академичната библиотека от затворено и откъснато от живота учреждение (49; 50) в голяма и активна научна библиотека. При това тя става научна библиотека в помощ на научната работа не само на едно висококвалифицирано, активно и многостранно научно учреждение, най-голямото и централното за страната, но до известна степен и на останалите научни институти, чиято работа БАН ръководи и координира. Това задължава библиотеката да активизира и поддържа на високо ниво работата си както по отношение на качеството на литературата и специалните материали, които набавя, така и по отношение на обслужването и по-специално на справочно-библиографската работа, а в последно време и на научната информация и документация, които предлага.

Характерна особеност при Академичната библиотека е това, че тя се изгражда като система от (на брой 40, колкото са и самите институти, обхванати от БАН) отделни научни със специализиран профил библиотеки. Както се каза вече, една част от тези библиотеки са стари. Техните сбирки са извънредно ценни, системно и компетентно комплектувани, до известна степен единствени в страната (50, 25).¹

Тази цялостна система от отраслови библиотеки отговаря на структурата на БАН, която се изгражда по примера на Академията на науките в СССР, съобразно с новата организация на научния ни живот. За пълното разгръщане на работата ѝ обаче от основно значение са обогатяването и разнообразяването на книжовния фонд. В резултат на общото развитие на библиотечното дело, след 9. IX. 1944 г. в Академичната библиотека също се вляха големи количества книги (50, 24—25). Възможностите за текущото ѝ комплектуване се увеличиха многократно. А обединяването на толкова специални сбирки ѝ дадоха възможност да се оформи като най-голямата библиотека със строго научен и многоотраслов профил. За разлика от Народната библиотека „Кирил и Методий“ нейната публика е хомогенна, високо квалифицирана и с интереси от много научни области (към 3560 души през 1960 г.). Библиотеката развива активна справочна, библиографска и информационно-документационна работа чрез основания при нея център за научна и техническа информация по точни и естествени науки. Тя има собствена международна междубиблиотечна заемна служба с микрофилмова лаборатория.

¹ Например библиотеката на бившия Естественоисторически музей, основан 1889 г.; библиотеката на Ботаническото дружество, осн. 1921 г.; на Ботаническата градина, осн. 1889 г. или малко след това; на Българското археологическо дружество, осн. 1910 г., по-късно Археологически институт; на Народния музей, осн. 1907 г.; на Народния етнографски музей, осн. 1907 г.; на Морската биологическа станция, осн. 1932 г.

Академичната библиотека има общо над 300 читателски места и 18 специализирани читални. Въпросът за специална нова сграда при нея все още не е разрешен.

С укрепването на своята система Академичната библиотека постепенно се оформя като център на отрасловата библиография и като национален институт за пропаганда на българската научна мисъл в чужбина. Тя издава отраслови библиографии, както и поредица от реферативни бюлетини, и от 1950 г. има права на научен институт.

Третата голяма библиотека е Университетската. За разлика от Народната и Академичната тя е развита и активна още преди Девети септември. Обслужвала е най-старото висше учебно заведение и най-големия научен институт в страната. Нейният фонд е бил комплектуван със специално внимание към периодичните издания и справочниците. Дълги години Университетската библиотека е черпила допълнителни парични фондове, получавала е богати дарения от чужбина и от изтъкнати наши учени. Особено ценни са например нейните сборки по математика, физика, химия (организирани още от 1889 г.), по ботаника (от 1894 г.), по геология (от 1899 г.), по астрономия (от 1894 г.). Не по-малко ценни са и останалите сборки, организирани докъм 1925 г., когато се основават последните институти при Университета и съответно техните специални библиотеки. Университетската библиотека получава (в 1932 г.) специално построена сграда, което ѝ позволява правилно да разгърне твърде рано за нашите условия своята работа. Тя има за времето си добра библиотечна техника (дълги години неин директор е изтъкнатият библиотечен деятел Ст. Аргиров), здрава традиция в работата си, богата материална база — читални, модерно книгохранилище, книговезница, печатница.

Големите преобразования в научния и културния живот след 9. IX. 1944 г. засягат живо и Университетската библиотека. Преди всичко променя се обликът на университета. Неговият профил се стеснява — от него отпадат приложните науки: медицина и селско стопанство, а също и икономическите науки. Освен това някои от специалностите, изучавани в него, се застъпват и в новите висши учебни заведения. Съобразно с това профилът на библиотеката се стеснява. Това я задължава да предаде част от фонда си на съответните нови вузовски библиотеки, а текущото ѝ комплектуване и книгообменът ѝ, които в миналото са превишавали решително тези на Народната и на Академичната библиотека, днес намаляват и остават далече зад тях. Общо взето, обхватът на нейната работа в сравнение с миналото се стеснява. Успоредно с това бързото развитие на двете библиотеки я засенчва. Днес Университетската библиотека не е дори методичен ръководен център за вузовските библиотеки.

Все пак тъй като Софийският университет остава един от важните многоотраслови центрове за научноизследователска работа, то и Университетска библиотека си остава една от големите научни библиотеки в страната. Тя обслужва преподаватели и студенти общо

7477 души (през 1960 г. — 6327, или 52,30%, от студентите и 525, или 740%, от преподавателите на Софийския университет и 625 други читатели). През същата година е раздала 252 851 тома книги (145 150 тома, или 57,40%, на български, 62 485 тома, или 24,70%, на руски и 45 216 тома, или 17,90%, на други чужди езици). Библиотеката има собствена международна междубиблиотечна заемна служба, сравнително развита справочно-библиографска и издателска дейност. От 1954 г. към нея има група научни сътрудници.

Характерно и за Университетската библиотека е сложната ѝ организационна структура и широк многоотраслов профил. Както в миналото, тя обединява редица специални библиотеки към факултети, специалности и катедри на университета. Но за разлика от преди тяхната относителна самостоятелност днес е изчезнала. Тази система от отраслови библиотеки отговаря на широкия профил на Софийския университет и дава възможност за всестранното задоволяване на многостранните интереси на нейната читателска публика.

Задоволяват ли разгледаните научни библиотеки нуждите на българската наука и изискванията на нашия културен живот? Грижите, полагани за тях, и усилията, които те влагат в работата си, дават ли обективно очаквания резултат?

Както се каза вече, библиотеките при ведомствените научноизследователски институти и научно-техническите библиотеки се очертават като малки подръчни библиотеки с тясна специализация, с ограничен капацитет на дейност, засега твърде нестабилни и още бедни. Начинът, по който е организирана работата в тях, не позволява те да се развиват като големи отраслови библиотеки в помощ на научната работа. Това важи особено за научно-техническите библиотеки, част от които след 1962 г. се определят главно като справочно-библиографски бази (а не самостоятелни библиотеки) към звената на научно-техническата информация (51). Очевидно и за в бъдеще този вид библиотеки ще останат малки, непосредствено свързани с текущата работа на отделните институти и предприятия и за да бъдат в състояние да задоволят техните искания, ще трябва да се облягат на съществуващите вече големи отраслови библиотеки.

Библиотеките при висшите учебни заведения и трите големи библиотеки са главно тези, върху които падат отговорността и тежестите за библиотечното обслужване на научната работа у нас.

Трябва да се признае обаче, че техните усилия са твърде много пръснати. Бързата диференциация и специализация, характерни за развитието на библиотеките в последните години, доведе до много и дублиращи се библиотеки. Така съществуват три вузовски библиотеки по икономически науки, две — по медицина, две — специални технически успоредно с една обща техническа библиотека, две по селско стопанство. Наред с тях, от една страна, има библиотеки със същия отраслов профил към Българската академия на науките, от 1961 г. и

към Академията на селскостопанските науки, от друга, двете големи научни библиотеки, Народната и Университетската, които застъпват същи отрасли и които се дублират и в други области. Извън това са ведомствените институтски библиотеки и тези при предприятията, заводите и пр. Не са направени опити за по-тясното и съзнателно специализиране на тези библиотеки. Не е направено почти нищо, щото по-край основното, задължителното и общото, което еднаквият профил на съответните институти изисква, тяхното комплектуване, а оттам и обслужване, справочна, библиографска и издателска дейност да се разграничат една от друга и да се съгласуват в подотраслови области. И в стремежа на отделните библиотеки всяка за себе си да обслужи цялостно своята област техните усилия се дублират в едни сектори и същевременно не достигат за други. Много показателен е например фактът, че докато вузовските библиотеки не са обхванали дори половината от студентите, а Университетската едва 52,30% от тях, при Народната библиотека техният брой е висок и съставлява над половината от читателите ѝ. При голям разход на сили крайната цел — все-странно, своевременно, качествено библиографско информиране и безотказно целенасочено придвижване на пълноценна научна литература, не се постига.

Може би най-ярка проява на съществуващата днес стихийност и липса на рационално съгласуване на усилията на научните библиотеки е успоредното израстване на Народната библиотека „Кирил и Методий“, Библиотеката при Българската академия на науките и Университетската библиотека. Разположени в столицата само на 500—600 метра разстояние една от друга, трите библиотеки растат бързо, оспорват си едни и същи книги, читатели, дори функции, дублират себе си в много области и всички останали библиотеки, тъй като включват в широкия си профил много от отраслите, които са вече предмет на други библиотеки, и се явяват еднакво безпомощни в едни и същи сектори.

В търсене на по-добро обслужване бе решено през 1957 г. три от съществуващите и опитни вече вузовски библиотеки да бъдат превърнати в централни за страната отраслови библиотеки (52, т. 9). Сметна се, че това ще подобри обслужването на научната работа в тези отрасли и ще разтовари останалите библиотеки, които биха задълбочили своята работа в другите области на науката.

Предложението не бе случайно. За развитието на нашата млада наука бе нужно да се изграждат мощни отраслови библиотеки, които да поемат отговорността и основната тежест по обслужването, включително библиографската информация на решителните за преустройството на страната отрасли.

За съжаление не бе направено нищо съществено за реализиране на това решение. На съответните библиотеки не бе осигурена нужната материална база — кредити за набавяне на литература, персонал и сгради, нито съответната методична помощ,

Вместо това сега се лансират други предложения: от една страна, изграждане на Народната библиотека „Кирил и Методий“ като главна научна универсална библиотека, която да комплектува още по-усилено ценните научни периодични издания (53), и, от друга, да почне изграждането на нови централни отраслови библиотеки, по-специално на нова техническа библиотека.

При възможностите на нашата страна има опасност и първото, и второто предложение да станат за сметка на останалите съществуващи вече и необходими специални отраслови библиотеки.

Усиленото библиотечно строителство и набраният библиотечен опит трябва да ни подсказват, че една качествена и мощна библиотека не се изгражда за един ден. Затова след 20 години ние не трябва да започваме наново оттам, откъдето сме тръгнали, не трябва да пренебрегнем вече изграденото с толкова усилия и наложено от живота и да почнем наново нещо, за изграждането на което да чакаме нови десетилетия.

Струва ни се, че вместо това е нужно генерално оглеждане на съществуващите и вече стабилизирани научни библиотеки, основна оценка на тяхната работа и рационално използване на възможностите, които те крият. Така най-леко, безболезнено и сигурно, с общите усилия на всички библиотеки ще може да се стигне до търсеното най-добро библиотечно обслужване.

На първо място ни се струва, че трябва да се започне с анализ и оценка на комплектуването. То, както се каза вече, има храняща функция за целия организъм. Едва след това ще може да се види в каква насока трябва да се развият и останалите функции на библиотеките.

III. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА КОМПЛЕКТУВАНЕТО НА НАУЧНИТЕ БИБЛИОТЕКИ СЛЕД ДЕВЕТИ СЕПТЕМВРИ 1944 г.

Какво е характерно за комплектуването на нашите научни библиотеки, по-специално на вузовските и на трите големи библиотеки?

Ние не разполагаме с много изследвания в тази област. Малкото, което е изучено и публикувано досега, засяга или комплектуването на отделни библиотеки, или се отнася до въпроси от общ теоретичен характер. В същност контролът над правилността на комплектуването се осъществява най-ефикасно при ползуването — колко книги остават неизползувани, колко търсени книги липсват. За съжаление нашите библиотеки нямат такива наблюдения.¹ С оглед на това при настоящото проучване се наложи да се изхожда главно от статистически или отчетни данни

¹ Статистиката, която някои наши библиотеки правят за липсващи книги, се отнася в същност за книги, притежавани вече от библиотеката, но които в момента не са на мястото си в книгохранилището, а не за книги, които библиотеката не притежава въобще.

и от анализ на самата литература, набавена от отделните библиотеки. В същност, тъй като целият комплекс от дейности, свързани с комплектуването, има за резултат придобиване на конкретни материали, то техният анализ много повече, отколкото каквито и да са други източници дава възможност да се вникне в особеностите на комплектуването и да се види начинът, по който то се извършва.

ОБЕМ НА ГОДИШНИЯ ПРИРАСТ

Първото нещо, което се хвърля на очи при анализ на набавяната днес от вузовските и трите големи библиотеки литература, е значителният обем на техният годишен прираст. Те комплектуват ежегодно големи количества материали. Така например през 1960 г. Народната библиотека „Кирил и Методий“ е набавила 42 159 тома литература, библиотеката при БАН — 40 626 тома, Университетската — 25 040 тома, библиотеките при висшите технически институти — 11 699 тома и т. н. Най-малко набавят библиотеките при Висшия финансово-стопански институт в Свищов и при Висшия институт за изобразителни изкуства, първата — 1385, втората — 719 тома.

През 1939 г. библиотеките, които тогава са съществували — Народната, Академичната, Университетската, библиотеките към Висшето училище за финансови и административни науки — София, към висшите търговски училища във Варна и Свищов и двете — към Художествената и Музикалната академия — са набавяли от 380 до 16 000 тома. Общо взето, набавената от посочените библиотеки литература през 1960 г. е 118 273 тома срещу 32 264 тома за 1939 г., или тя е средно 3,66 пъти по-многобройна (табл. I).

Набавянето през 1939 г. е било крайно оскъдно. И това не е случайно явление. Статистическите данни показват, че през цялото десетилетие 1930—1939 г. прирастът на Народната библиотека напр. се движи, като се изключат някои години¹, между 4400 и 7000 тома, или — ако са сметнати дубликатите — между 4400 и 11 000 тома. Както проф. Тодор Боров е констатирал на времето си: „От години насам Народната библиотека престана да бъде обременявана със субсидии, за да е длъжна да купува нови книги. Тя купува горе-долу колкото един по-състоятелен частен книголюбител. Парите ѝ не стигат за по-важните справочници дори...“ (54, 115). Академичната библиотека е набавяла между 1000 и 1500 тома (50,30), библиотеката на Висшето търговско училище — Варна, около посочените в таблицата цифри (55)². Що се отнася до библиотеките при Художествената и

¹ 1930 и 1938 г., когато вероятно тя е получила някои дарения.

² За библиотеката към Варненското търговско училище няма сведения до 1935 г. За библиотеката при Свободния университет, преустроен във Висше училище за финансови и административни науки — София, няма конкретни сведения за набавена литература през 1932—1937 и изобщо никакви данни за 1938—1939 г. Библиотеката при Висшето търговско училище — Свищов, е основана едва след 1936/1937 г. (56).

Музикалната академия, те не са набавили през 1939 г. изобщо нищо и това състояние, изглежда, е било характерно за тях не само за посочената година и общо за десетилетието, а дори и за цялото време преди войната. Проф. Иван Пенков, член на Академичния съвет на Художествената академия, посочва (в 1945 г.), че нейната библиотека „е преживяла от 1913 до 1944 г. период на летаргия по отношение на постъпването на книги и ползуването“ (57, 78—9). Само прирастът на Университетската библиотека е по-значителен и бележи известна тенденция към увеличаване.¹

Интересно е, че днес най-активно набавят тези библиотеки, които в миналото са били по-бедни. Така например годишният прираст е нараснал най-много — 16,8 пъти, в библиотеката при БАН, която през 1939 г. е била най-малка от трите големи научни библиотеки. След нея идват двете вузовски библиотеки — към Висшия икономически институт „Карл Маркс“ и Висшия институт за народно стопанство — Варна, които през 1939 г. са все още крайно бедни. Ако изключим библиотеката при Висшия финансово-стопански институт в Свищов, която през 1939 г. е в начална фаза на своя живот, сравнително най-малко — 1,52 пъти, е увеличено днес годишното набавяне на Университетската библиотека (табл. I), а тя през 1939 г. е най-голямата от трите научни и въобще от всички библиотеки на страната, ако се изключи Народната, която без дубликатите на българските книги е имала само 191 235 тома.

Книгите, с които посочените библиотеки са се обогатили през 1960 и 1939 г., представляват 6,07% спрямо общия им фонд от 1960 г. и съответно 5,63% спрямо фонда им от 1939 г. (табл. I).

Ясно е, че библиотеките нарастват днес по-бързо, отколкото в мирновременната 1939 г., макар и да са с по-големи фондове и да са по-стари.

Единствено Университетската библиотека се е развивала в миналото изключително благоприятно. През 1939 г. нейният коефициент на нарастване е значително по-висок, отколкото днес — 7,02% срещу 4,46% за 1960 г.

Естествената последица на големия годишен прираст е бързото увеличаване на библиотечните фондове. Книжовното имущество на библиотеките при Българската академия на науките е пораснало от 44 098 тома през 1939 г. на 582 437 тома в 1960 г., или 13,2 пъти; на Народната библиотека от 256 235 на 670 803 тома, или 2,61 пъти, на Университетската библиотека от 255 136 тома на 586 015 или 2,29 пъти, на трите вузовски библиотеки — от 7504, съответно 10 000 и 14 070 тома на 74 625, 38 720 и 76 647 тома, или съответно 9,94, 3,87 и 5,44 пъти (табл. I). Общият фонд на посочените научни библиотеки се е

¹ Според сведенията на статистическите годишници той се качва от 4621 тома през 1933—1934 г. на 5661 тома през 1934—1935 г., на 8739 тома през 1935—1936 г., на 9535 тома през 1937—1938 г., а през 1936—1937 г. е дори 16 219 тома, през 1939—1940 г. е 17 939 тома и т. н.

увеличил за периода 1939—1960 г. 3,52 пъти, което значи, че през тези 21 години той се е удвоявал приблизително на всеки шест години.

При това най-много е нараснало имуществом на библиотеките при БАН и при Висшия икономически институт „Карл Маркс“, които през 1939 г. са били най-бедни в кръга на съответния вид библиотеки, а най-малко — на Университетската и Народната библиотека — 2,29 съответно 2,61 пъти, които са най-големите през 1939 г.

Постоянното повишаване на годишния прираст на библиотеките, свързано с голямото увеличение на фондовете, както се каза вече, е естествено явление за нашата епоха.

За да се урегулира този голям растеж и за да се намери някаква база, която да осигури ритмичност и системност в бъдещата работа на библиотеките, някои библиотекоеведи, за които се спомена по-горе, предлагат техният годишен прираст да се определя в зависимост от фонда им, като се изчислява в определен процент към него. Това предложение представя сравнително солидна основа за планиране на работата на библиотеката и по-специално за комплектуването ѝ. Според него, тъй като фондът постоянно расте, то и абсолютният брой на книгите, отговарящи на съответния процент, ще бъде все по-голям. Ориентируващата цифра, която се дава в случая, е 2,5% за една зряла библиотека (24, 558—9). При такова годишно нарастване фондовете ще се удвояват за 40 години.

Според други автори обаче меродавен срок за удвояване при днешните условия трябва да се смята 20 години (18, 78), т. е. годишният прираст за отделната библиотека следва да бъде към 5% спрямо фонда ѝ. В случая, както се каза вече, се изхожда от обстоятелството, че съвременните големи научни библиотеки, включително и гигантите от рода на Държавната библиотека „В. И. Ленин“ в Москва и на Конгресната библиотека във Вашингтон, нарастват много бързо.

Като се имат пред вид тези ориентируващи цифри от световния опит, трябва да приемем, че увеличението на прираста и съответно на фондовете на нашите научни библиотеки е по начало закономерно явление и че в сравнение със световната практика реализираните у нас резултати са извънредно големи. За период от 21 години нашите научни библиотеки не само са се удвоили, а общо са пораснали 3,52 пъти, като тяхното годишно обогатяване остава твърде високо — 6,07% спрямо фонда им.

Активното нарастване на нашите научни библиотеки се обяснява с историческите събития, настъпили в страната след войната. Основните промени в обществената и икономическата структура на държавата, станали след 9. IX. 1944 г., дават решителен тласък на развитието на целия културен и научен живот. Научните библиотеки не биха могли да отговорят на нарасналите културни нужди, на потребностите на развиващата се наука и на изискванията на многобройните специализирани кадри, ако не превъзможнеха своето голямо изоставане. Необходимо бяха големи усилия и преди всичко богато комплектуване,

за да се създаде за кратък срок от наследените малки и бедни библиотеки база, съответстваща на новото културно, научно и стопанско ниво на страната.

Какво бе направено специално по отношение на комплектуването на библиотеките?

Преди всичко като последица от коренните политически и икономически промени се извърши общо преустройство на книжовните фондове на страната. Национализираха се известни частни сбирки (58), преразпределиха се фондовете на отделни специални библиотеки и се прочисти имуществото на редица други (читалищни, ведомствени, училищни и други масови), закриха се стари и израснаха много нови библиотеки, резултат на преобразованията в държавния апарат, одържавиха се и се преустрои частните книжарски и издателски предприятия. По този път научните библиотеки и по-специално — Народната и Академичната, а отчасти и Университетската, имаха възможност да получат значителни количества книги и периодични издания. Същевременно уреди се и вносът на съветска литература. Заедно с българските книги, чийто тираж бе увеличен (59), на българския пазар се явиха в голямо количество и разнообразие руските, от които библиотеките ни, и специално научните, дълги години бяха лишени почти напълно (60).

На второ място, измениха се и се преустрои източниците, които се използват за доставка на материали. Подсигуряването на редовни средства за библиотеките сведе до минимум значението на даренията, играло съществена роля до 9 септември. Това стабилизира комплектуването и го направи независещо от частната и случайна благотворителност. По отношение на покупката на литература библиотеките бяха облекчени и по пътя на организираното централно набавяне, тъй нареченото библиотечно снабдяване.

Като благодарен източник широко се поощрява книгообменът. Държавата започна да отпуска средства за поддържане на книгообменен фонд при библиотеките. В културните спогодби със социалистическите страни и в международните съглашения за културно, научно и друго сътрудничество се предвиждат специални клаузи за обмен на печатни публикации. Бе създадена по инициативата на проф. Т. Боров, първия директор на Народната библиотека след 9. IX. 1944 г., служба за международен книгообмен, която се грижеше за интересите на нашите обменящи библиотеки (61).¹

Повишена е и ролята на депозита като източник за комплектуване. Новоиздадените публикации се получават от библиотеките редовно, своевременно и без пропуск на заглавия. Новият закон, изработен в 1945 г., предвижда разширяване на кръга на библиотеките, специално на научните, които имат право да набавят по този път.

¹ След преустановяване на дейността на службата в 1957 г., днес тя наново се изгражда в лицето на Националния център за международен книгообмен към Народната библиотека.

На трето място, съществено влияние върху комплектуването оказа и организационните промени, направени в общата структура на библиотеките.

При реорганизацията на Народната библиотека се предвиди за първи път в страната отдел с основна задача да издирва, подбира и доставя необходимите за библиотеката печатни материали (62). Така отговорността по комплектуването се поема вече не от административни чиновници, както бе преди, а от библиотекари, квалифицирани в тази специфична работа.

Практиката на Народната библиотека се разпространи в цялата страна. Това нововъведение доведе до подобряване в общата методика на работата. В последните години издирването на материалите, които се набавят, става от отдел комплектуване в по-голяма или в по-малка степен въз основа на библиографии и библиографски помагала. По отношение на избора на материалите се усвоява практиката да се привлича като „консултантски апарат“ научният състав на институтите, които се обслужват. По такъв начин библиотеките използват в комплектуването си отрасловата и езиковата компетенция на високо квалифицирани научни работници.

От 1956 г. се прави опит за установяване на съгласувано комплектуване по отношение на периодичните издания. Тази нова форма, която засега се прилага още механично и при неразрешени основни предпоставки (36), обещава да внесе редица промени в работата на библиотеките.

Оценявайки помощта, която текущите библиографии и библиографски помагала дават при комплектуването, научните библиотеки започнаха и сами да издават съответни публикации: сводни каталози, бюлетени за новонабавени книги на чужди езици и под.

Трябва да се изтъкне, че е направено много и по отношение на квалификацията на библиотекарите, заети с комплектуването.

Още много промени от по-второстепенно значение, които няма да изброяваме тук, се извършиха през този период.

От казаното дотук става ясно, че отбелязаното буйно развитие на фондовете и на прираста на библиотеките се обясняват с промените, настъпили след победата на Деветосептемврийската социалистическа революция у нас.

Обаче и през 1960 г. — 21 години след Девети септември, комплектуването на нашите научни библиотеки продължава да е активно.

Така, ако на базата на средния годишен прираст за периода 1955—1960 г. се изчисли за колко време ще се удвои техният имот, ще се види, че това ще стане при различните библиотеки за срок от 7 до 32 години (табл. II). Срокът, общо взето, е по-дълъг при по-големите и по-старите библиотеки, които нарастват по-бавно, и е по-кратък при новите, основани след 1939 г., които нарастват твърде бързо. Но, общо взето, при 14 от всичко 19 библиотеки, т. е. при близо три четвърти от научните библиотеки, срокът за удвояване е

под 20 години, т. е. под изтъквания днес като ориентировъчен в световната практика, и само при няколко библиотеки той е по-дълъг и достига максимум до 32 години. Така че независимо от някои отклонения, които се разглеждат по-нататък, и, разбира се, ако прирастът на библиотеките не се намали, ние можем да смятаме, че, общо взето, сроковете, в които ще се удвоят фондовете на нашите научни библиотеки, са сравнително кратки. Ако приемем за правилно по подобие на чуждите автори да търсим общ ориентировъчен за страната срок за удвояване на библиотеките от този вид, той е към 18 години за всички библиотеки, или към 22 години само за старите и към 12 години само за младите библиотеки. При това общият коефициент на нарастване през 1960 г. е доста висок — 6,38%.

Следователно и през последните няколко години нашите научни библиотеки комплектуват активно и дори много усилено, ако се имат пред вид световните ориентировъчни показатели. Това явление е по начало положително — повече литература означава и по-големи възможности за работа. Необходимо е обаче да има стабилност в набавените количества и добро качество на придобитите материали. Анализът на прираста на нашите библиотеки показва, че в това отношение при тях не всичко е в ред, че съществуват известни аномалии.

Преди всичко общото изискване за постоянно увеличаване на годишното постъпление не е проведено със сигурност при всички библиотеки.

Ако сравним средния прираст на библиотеките, реализиран през периода 1955—1960 г., с първата година на този период — 1955 г., ще се открие подчертана тенденция към рязко спадане — прирастът на почти всички библиотеки през този период е по-нисък от 1955 г. (табл. III). Ние смятаме обаче, че не е правилно тази година да се вземе за база на сравнение, защото през нея библиотеките при висшите учебни заведения по силата на специално постановление бяха задължени да набавят усилено учебници за студентите, които идват от производството. За целта са били отпуснати и специални кредити. Освен това от 1957 г. се увеличават покупките на литература от западните страни, която е неколkokратно по-скъпа, и с определените кредити могат да се доставят значително по-малко бройки.

Като се имат пред вид тези обстоятелства, за основа на сравнение трябва да се вземе 1957 г. като по-представителна. Анализът показва, че средното годишно количество книги, които библиотеките са набавяли през периода 1957—1960 г., не е вече по-малко от нивото на 1957 г., а го надвишава с 2,8%. Все още обаче има библиотеки, при които средното годишно постъпление е под нивото на 1957 г. и все още една значителна част от тях (8 от всичко 19) набавят през 1960 г. по-малко или едва се изравняват с 1957 г. (табл. III).

И на второ място, нарастването на библиотеките през последните 6 години е доста нестабилно. След голямото увеличение на прираста през 1955 г. при редица библиотеки настъпва спадане през 1957 г.,

наново покачване през 1958 г., намаление през 1959 г. и т. н. Само в две от библиотеките се забелязва постоянна тенденция към увеличаване.

Направената справка за постъпленията през 1961 и 1962 г. потвърждава същото — тенденцията към спадане на средния годишен прираст изчезва, очертава се дори известно слабо повишение на обема му. Не изчезва обаче другата слабост — неговата нестабилност. Прирастът на отделните библиотеки продължава да е неустойчив. Той е ту висок, ту по-нисък. При това нивото на 1955 г. рядко се достига. Както се обясни вече, количеството на материалите, набавени през 1955 г., е изключително голямо. То не се повтаря в периода на следващите седем години и остава твърде необичайно за живота на библиотеките.

Несигурно нарастващият и нестабилният прираст не е признак на качествено комплектуване. Той е в разрез с изискванията за актуалност, перспективност и приемственост при комплектуването, т. е. с изискването за своевременно и редовно набавяне на новоизлязлата и следователно търсената и нужната литература, както и на материалите, необходими за бъдещото развитие на библиотеката и за поддържане на специфичните и традиционните особености на нейния фонд. Още по-малко той е съвместим с изискването за плановост и системност при изграждането на фонда.

От всичко казано дотук се вижда:

1. Нашите научни библиотеки растат бързо и активно. Обемът на тяхното набавяне позволява удвояване на общия им фонд за сравнително кратък срок. Техният прираст е висок и с известна тенденция да расте. И това е характерно както за последните години, така и за целия период 1939—1960 г., когато изключителните исторически събития са благоприятствували особено много комплектуването на библиотеките.

2. Реализираните количествени постижения в комплектуването на библиотеките са свързани с известни слабости. Голямото нарастване на имуществото е много неустановено. Измененията в годишния прираст са твърде чести и чувствителни. Това говори за некачествено комплектуване и дава основание да се предполага, че тенденцията към нарастване на годишните постъпления не е напълно сигурна.

3. Големината на фонда, свързана обикновено с възрастта на библиотеката, оказва известно влияние върху неговото нарастване. Малките библиотеки у нас, както и по-младите, растат по-бързо от по-големите и по-старите или от тези, наследили имот от преди. От решаващо значение обаче остават в случая характерът и особеностите на историческия период, през който се развиват библиотеките и културната политика, която държавата провежда.

Както навсякъде по света, така и у нас бързото увеличаване на фонда поставя редица въпроси.

Могат ли нашите научни библиотеки да приютят днес в своите книгохранилища голямото количество материали, които набавят, без

това да пречи на работата им по обслужването? Ще бъдат ли те в състояние в близкото бъдеще да поемат още повече и готови ли са след съответния сравнително кратък срок, в който ще се удвоят, да приберат двойно увеличен имот?

И второ, имат ли библиотеките необходимите сили, за да провеждат качествено комплектуване, обработване и обслужване при постоянно увеличаващите се постъпления? Ще имат ли сили да се справят с тези задачи в следващите години при нараснали постъпления и ще могат ли да вършат това след късия срок за удвояване, когато нарастът ще бъде двойно по-голям?

Въпросът за книгохранилищата и изобщо за пространственото разширяване стои с цялата си сериозност пред научните библиотеки. Докато в сектора на масовите библиотеки след 9. IX. 1944 г. и специално след 1957 г. има голямо строителство (63), при научните библиотеки положението не е такова: нито една от новите и почти всички стари вузовски библиотеки нямат специални сгради. Помещенията са крайно недостатъчни и неподходящи. Особено показателно в това отношение е състоянието на читалните и недостигът на места за читатели във вузовските (включително и Университетската) библиотеки. При 54 965 студенти през 1960 г. общият брой на читателските места е около 2440.¹ Това означава, че на 22 студенти се пада едно място, което според общоприетата практика е съвсем незадоволително.

Помещенията, в които се съхраняват книгите, са особено непригодни. В много от библиотеките това са обикновени стаи, коридори и дори редовни служебни помещения без необходимите функционални връзки, без нужната сигурна охрана за фонда и най-важно — недостатъчни. Те са буквално наблъскани с книги.

Трите големи библиотеки не са по-добре. Малкото 6-етажно книгохранилище на библиотеката при БАН, разширено през 1951 г., не е съобразено с темпа на нарастване на фонда ѝ. Потокът от нови книги, след като е попълнил плътно лавиците, залива пода и блокира старите постъпления. А няма изгледи за скорошно построяване на нова сграда. Положението при отделните институтски библиотеки с няколко изключения е същото.² При Народната и Университетската библиотека недостигът на помещение е обусловен както от разрастването на работата и от новите функции, които са поети, така и от бързото уголемяване на фонда. А изпълнението на плановете за разширяване на книгохранилището на Университетската библиотека и на общата сграда на Народната библиотека се отлага вече няколко години.

Няма изгледи за скорошно разрешаване на съществуващата пространствена криза. Няма изготвен никакъв временен или перспективен

¹ По данни от Сн. Тошева и др. Справочник на библиотеките.

² Добре е библиотеката при Химическото отделение, а новите сгради на другите библиотеки (например към Техническото отделение, Института за сравнителна патология, Института за имунология) са по начало непригодни и вече недостатъчни.

общ за страната план за строеж на сгради за научните библиотеки, нито е поета инициатива за съгласуване на плановете за библиотечното строителство между различните ведомства.

От друга страна, използването на микрофилма като генерално средство за смекчаване на кризата за помещения е още твърде скъпо за нашите условия. Опитите за организиране на резервни книгохранилища засега са частични и недостатъчно проучени.

При положение, че собствените възможности на научните библиотеки не съответствуват днес на нуждите им, приютяването на новия фонд, който всяка година нараства и след сравнително кратки срокове ще бъде двойно по-голям, остава една голяма и тежка проблема за всички наши научни библиотеки.

Персоналният въпрос е не по-малко важен за библиотеките. При научните, специално при вузовските библиотеки броят на библиотекарите е ограничен и едва стига за посрещане на текущата работа. При тях много от задачите (например по поддържане на справочен апарат, изпълнение на справки, провеждане на библиографска информация, изработване на справочни и библиографски издания и т. н.) са сведени до минимум. Самата работа по обслужване на преподаватели и специалисти и особено на студентите е съвсем елементарна (44). Освен това, както се спомена вече, подготовката на кадрите в тези библиотеки, а отчасти и в двете големи научни библиотеки не е на нужната висота и най-важното — няма достатъчно библиотекари с подходяща специална подготовка (44, 62).

Както опитът учи, съществува известна зависимост между нарастването на фонда, персонала на библиотеките и нарастването на книгораздаването. При Народната библиотека раздадените книги, фондът и персоналът са се увеличили в 1960 спрямо 1939 г. съответно 22,8, 3,50 и 3,7 пъти, при Академичната библиотека — 41,6, 13,2 и 13 пъти, при Университетската — 9,4, 2,29 и 2,6.¹ (За другите библиотеки няма такива сведения.)

Персоналът на вузовските библиотеки е нараснал през последните четири години 1,5 пъти² при увеличение на фонда им 1,13 пъти. Това показва, че съответно на удвояването на фонда научните библиотеки ще трябва най-малко да удвоят, а може би и да увеличат над два пъти своя персонал. Тази сметка е обща. Не се знае каква ще е нуждата от работна ръка при утвърждаване и разрастване на справочната и библиографската работа, при разширяване на тяхната издателска дейност, при общото усложняване на библиотечната дейност. Техническите

¹ През 1960 г. са раздадени от Народната библиотека 591 314 тома, от Академичната (по непълни данни) — 171 061 тома, от Университетската — 252 851 тома срещу 25 866 тома, 4107 и 26 721 тома за 1939 г.; персоналът през 1960 г. е 112 души (без административния) при Народната, 39 — при Академичната, 50 — при Университетската (без помощния) срещу 30, 3 и 19 души през 1939 г.

² По данни от отчетите на библиотеките.

устройства, които сега се търсят, за да облекчат работата главно при обслужването на читателите, на първо време ще бъдат вероятно доста скъпи и за тези срокове, в които библиотеките ще се удвоят, едва ли ще могат да се внедрят и у нас, за да облекчат нуждите от достатъчно и добре подготвени кадри.

Ще бъде ли възможно да се увеличи след съответните години в необходимите размери персоналът на научните библиотеки, като се повиши и нивото на неговата подготовка?

При това положение съвсем естествено се поставя въпросът, оправдано ли е за условията на нашата страна такова голямо и бързо нарастване на научните библиотеки? Няма ли възможности да се рационализира тяхното комплектуване така, че да се ограничи голямото увеличаване на фондовете, без да се влоши обслужването? И преди всичко какво представлява по своето съдържание това голямо количество материали, което се влива ежегодно в библиотеките? Какви са основните линии при неговото комплектуване?

СЪДЪРЖАНИЕ НА ГОДИШНИЯ ПРИРАСТ

Годишният прираст на библиотеките може да бъде характеризира по отношение на видовете издания, които се набавят, по отношение на езика, на който са публикувани, по отношение на броя на отделните заглавия, които се придобиват, на отрасъла, който застъпват, и общо на качеството на материалите.

Отношение между книги и периодични издания

Новите материали, които се набавят в научните библиотеки, са главно книги и периодични издания. Тъй наречените специални материали — карти, графични издания, ноги, патенти и други специални технически издания, документални материали, микрофилми, грамофонни плочи и пр., са малко; набавят се само от някои библиотеки в ограничени количества и затова не винаги се отразяват в техните отчети (вж. табл. IV). Специално микрофилмите и техническите издания са материали, с които се работи едва в последните няколко години.

С оглед на това, колкото ценни и съществени за дейността на отделните библиотеки да са, специалните материали остават извън обсега на настоящото проучване.

Отношението между новонабавените книги и периодичните издания е различно в отделните библиотеки; общо взето, книгите превишават чувствително периодичните издания. Така книгите, броени в томове, са средно 3,1 пъти по-многобройни от периодичните издания (табл. IV). Само една библиотека (към Висшия медицински институт) като изключение е набавила повече периодични издания, отколкото книги, именно в съотношение 0,81:1 в полза на периодиката. Напра-

вената справка показва, че това съотношение не е постоянно за библиотеката. През 1960 г. се е случило така, че една голяма партида от книги, поръчани в чужбина, не е получена, и същевременно една част от периодичните издания, набавени през 1959 г. (около 200 тома), са инвентирани и отчетени през 1960 г. В други години и тук, както и при останалите библиотеки, книгите превишават периодичните издания.

Броят на книгите, взети в заглавия, също така превишава набавените заглавия на периодичните издания. Тук съотношението е 4,75:1 в полза на книгите. Наистина това съотношение е изчислено въз основа на данните от 4 библиотеки (само те са дали сведения за броя на набавени заглавия) и затова едва ли може да се счита меродавно за останалите.

В практиката на някои страни като основа за определяне съотношението между набавените книги и периодичните издания се взема сумата на изразходваните за тях средства. Като се има пред вид, че периодичните издания са много по-скъпи, средствата, дадени за покупка на книги в големите немски научни библиотеки например, са чувствително по-ограничени от изразходваните за периодични издания, включително и поредичните. Съотношението е 1:2,5, или средно 1:4, в полза на периодичните издания. При малките институтски библиотеки е обратно — средствата, изразходвани за набавяне на книги, превишават в съотношение 2:1 или 3:1 изразходваните за периодични издания (64, 181).

У нас това съотношение при почти всички научни библиотеки е в полза на разходите за книги, които, средно взето, са 1,53 пъти повече от това, което е изразходвано за периодичните издания (табл. V). При това няма голяма разлика между изразходваното от трите големи библиотеки и от останалите вузовски библиотеки. За първите съотношението е 1,52:1, а за вторите — 1,37:1. Едва ли бихме могли да сравняваме вузовските библиотеки с институтските. За нашата страна, пък и обективно преценено, това са големи специализирани отраслови библиотеки.

Трябва да се отбележи обаче, че посочените разходи не отразяват абсолютно точно действителното положение. В тях не са включени средствата, дадени за поддържане на книгообмена, а чрез него се набавят значителна част от материалите. Данните, които имаме за Народната библиотека напр., показват, че в такъв случай отношението се изменя, макар и немного съществено, в полза на периодичните издания (табл. V, заб. 1). Трябва да имаме пред вид обаче, че книгообменът като източник за набавяне се използва и от немските библиотеки, чийто опит се цитира по горе.

И така от наличните данни пък и в сравнение с практиката на някои чужди страни се вижда, че нашите научни библиотеки набавят, общо взето, малко периодични издания. Обяснение за това изоставяне трябва да се търси както в недостатъците на комплектуването в миналото, тъй и в твърде бързото израстване на библиотеките в последните

години. Липсата на една системно изградена богата сбирка от отделни трудове им пречи да се обърнат по-решително към набавяне на периодични издания. Много от библиотеките и днес все още набавят пропуснатото от преди и особено през годините около войната. В това отношение у нас няма, както в Съветския съюз на времето си, централно организирана акция (60) за подпомагане на библиотеките, а всяка работи сама за себе си. Независимо от това и като най-вероятно трябва да приемем обяснението, че библиотеките все още не могат да преодолеят инерцията, която имат в това отношение от миналото.

Утешително обаче е обстоятелството, че в прираста на всички библиотеки се забелязва едно намаляване на относителния дял на книгите за сметка на периодичните издания. Така през 1960 г. са набавени, процентно взето, двойно повече периодични издания (в томове), отколкото през 1955 г. (табл. IV). Увеличението при отделни библиотеки се движи от 1,8 до 15%. (При библиотеката на Висшия медицински институт то стига 49%, но, както се обясни вече, този прираст не може да се счита типичен). Общо през 1960 г. са набавени 3,1 пъти повече книги, отколкото периодични издания, а през 1955 г. — 6,88 пъти повече.

Наистина трябва да се има пред вид, че в последните години (от 1958 г., а някъде дори и по-рано) някои библиотеки започват да причисляват към периодичните издания и тъй наречените поредични издания. Тази нова практика вероятно дава известно отражение, но все пак поредичите не са толкова многобройни и не се набавят във всички библиотеки, та да изменят съществено основното съотношение в техния общ прираст.

При това намаляването на относителния дял на книгите е независимо от увеличаването или намаляването на обема на набавянето. И при по-висок, и при по-нисък общ годишен прираст относителният дял на книгите се намалява, а на периодичните издания се увеличава (табл. IV). Това показва, че съотношението между книги и периодични издания не се влияе от изтъкнатата вече нестабилност на общия прираст и се запазва дори и когато това е в ущърб на книгите, т. е. увеличаването на периодичните издания е сравнително стабилизирано, въпреки че броят им по начало е малък.

Тази особеност в развитието на комплектуването на нашите научни библиотеки е нова за нас. Тя съответствува на общата тенденция в развитието днес. Броят на списанията, серийните и поредичните издания нараства и това се сочи като характерна особеност в комплектуването на съвременната научна библиотека. Тя е резултат на все по-голямото значение, което периодичните издания добиват като бързи и достоверни проводници на научните достижения (64, 181).

Все пак недостатъчното застъпване на периодични издания и твърде закъснялото ориентиране на нашите научни библиотеки към тях са характерен недостатък на тяхното комплектуване. Библиотеките изостават в един сектор, твърде важен за научната работа. Те пропускат издания от най-съществено значение за научната информация. Една евентуална корекция на тази слабост би довела обаче със себе си редица усложнения за биб-

лиотеките. Преди всичко поради продължаващия характер и големия обем на периодичните издания увеличаването на техния брой би задълбочило съществуващата пространствена криза. Необходимостта от разкриване на многострания аспект и богатото съдържание на все по-голям брой периодични издания би наложило допълнителна работа и обременяване на недостатъчния персонал. От друга страна, увеличаването на периодичните издания ще изисква много по-прецизно подбиране на книгите, за да не се допусне за тяхна сметка обедняване на фонда от монографии в библиотеките и влошаване на обслужването.

С една дума, отбелязаният пропуск в качеството на набавената литература е сериозен и преодоляването му ще изправи библиотеките пред нови трудности.

Езикова характеристика на книгите

По език новонабавените книги са главно чужди. Отношението на чуждите към българските книги е различно в отделните библиотеки. От примерния анализ, направен на прираста на 6 библиотеки, се вижда, че чуждите книги превишават от 1,2 до 4 пъти, или средно над два пъти, българските книги. Те представляват 68% от общия годишен прираст на библиотеките (табл. VI).

При днешната интернационализация на човешкото знание набавянето на чужда литература се смята естествено явление за научните библиотеки. Поставя се обаче въпрос, в какви количества трябва да се набавят те.

Твърде трудно е да се намери общовалиден отговор на този въпрос. Обемът на набавената чужда литература зависи от много фактори — от обема на собствената (отечествената) книжовна продукция; от нивото на науката в дадената страна; от размера, в който се използват чуждите езици в нея; до известна степен от традициите на научните библиотеки и от степента, в която те се използват от читателите.

Някои библиотековеди използват и тук като база за преценка съотношението между изразходваните средства. Например за немските университетски библиотеки се посочва следното съотношение: към 38% от бюджета се изразходват за чужда, а към 33% за немска литература (64, 141).¹

Направената справка по днешния годишник на немските библиотеки показва, че набавената чужда литература в отделните научни библиотеки на ГДР е 3,4 пъти по-малко от набавената отечествена. Единствено Deutsche Staatsbibliothek набавя по-чувствително чужда литература — тук съотношението е 2:1 в полза на родната литература (65).

¹ Изчислението е правено за времето около 1950 г., като се имат пред вид и периодичните издания.

Високият процент чужди книги е типично явление за нашите библиотеки. Неговото обяснение трябва да се търси преди всичко в сравнително малкия брой на българските научни публикации. Наистина общият обем на нашата книжовна продукция не е малък. По сведенията на ЮНЕСКО България попада в третата от всичко 5 категории производителки на книги (3, табл. 2). Обаче броят на пълноценните издания, които са от интерес за научните библиотеки, е малък. Според данни на Българския библиографски институт през 1960 г. у нас са издадени общо 3897 заглавия-книги. Ако не се считат служебните, ведомствените, инструктивно-нормативните и дребните публикации, учебниците и учебните помагала за начално и средно образование, остават 2533 пълноценни заглавия-книги. Ако от тях се приспадат и произведенията на художествената и детската литература, остават всичко 1988 заглавия (66, табл. 7 и 8), от които по наша преценка към 1000 — 1200 заглавия, т. е. 25—30% от всички издадени книги, биха били от интерес за научните библиотеки.

Най-големите производителки на книги — СССР, Великобритания, САЩ и др., публикуват десетки хиляди заглавия. Разбира се, и при тях само една част от изданията са от интерес за научните библиотеки. Така напр. в Съветския съюз от 76 064 заглавия, издадени през 1960 г., 43 367 са книгите без дребните брошури, изданията с ведомствен характер, учебните програми и стандарти (67, табл. 16), а научната литература, включително научно-популярната, учебниците за висшите учебни заведения и официално документалните издания са 20 225, или 26,5% от цялата книжнина (67, табл. 22). За Германия проучванията показват, че научната литература е към 33% от цялата немска книжнина (64, 138). Приведените цифри посочват разликата в обема на нашата и чуждата книжнина, която би била от интерес за научните библиотеки.

Голямото количество чужда литература, която се набавя у нас, се обяснява и с това, че нашата наука, нашите научни институти и голям брой от научните ни кадри са млади, без голям опит, а липсва им и достатъчна материална база. Значителна част от тях се създадоха след 9. IX. 1944 г. и процесът на изграждането им продължава и днес (68). А при днешното състояние на науката — единна и неделима, с особено бърз темп на развитие — за качествена научна работа се изисква следенето на световните постижения. Това съображение особено много задължава нашите научни библиотеки да следят и комплектуват усилено чуждата литература. То се има пред вид и от министерското постановление за развитие на българската наука (69).

Освен това трябва да се има пред вид, че значителният дял от набавените чужди книги са на руски език. Те представляват според горепосочения анализ средно 60% от чуждоезичните книги, което от своя страна представлява 40,8% от целия общ прираст на библиотеките. Голямото застъпване на руски книги е естествена последица на дълбоките връзки, които свързват българския народ с руския в миналото

и особено днес. Това е резултат и на близостта на двата езика — по отношение на руската литература у нас няма „езикова преграда“. Но широкото набавяне на руски издания в нашите научни библиотеки се дължи най-вече на богатството на руската оригинална и преводна книжнина. Чрез нея ние можем да следим непосредствено постиженията на голямата руска наука и в преводи — развитието на науката в останалите страни.

И така у нас се набавят много чужди книги, значителна част от които са на руски език. Руските книги са 1,5 пъти повече от книгите на останалите чужди езици и 1,25 пъти повече от българските. При някои вузовски библиотеки те са дори 2 пъти повече от българските.

Българските книги, както се обясни вече, изобщо са малко. Въпреки това те превишават книгите на останалите чужди езици и представляват към 32% от общия годишен прираст на библиотеките. Дялът на книгите на останалите чужди езици е към 27% от общото постъпление.

Можем да приемем изобщо, че в новонабавените у нас книги се очертават 3 езикови групи: книги на руски, на български и на останалите чужди езици. Средното отношение между книгите на руски, на български и на други чужди езици е 1,27: 1:0,85, или 40,8%:32,1%:27,1%. А общото отношение на чуждоезичните към българските книги е 2,12:1, или 68%:32% (табл. VI).

Трябва да се изтъкне, че в сравнение с 1955 г. набавените през 1960 г. руски и отчасти български книги са намалели, докато книгите на латиница са се увеличили (табл. VI). Както се спомена вече, от 1957 г. насам се създадоха по-големи възможности за набавяне на литература на западни езици. И тъй като тези книги са много по-скъпи, те ангажираха значителна част от финансовите средства на библиотеките. Прекият резултат на това е спадане на относителния брой на руските книги. От таблица VI се вижда, че и общото намаление на годишния прираст става пак за сметка главно на руските книги.

Тази промяна в езиковия характер на набавяната литература не изменя основното съотношение на очертаните езикови групи. Относителният дял на руските книги продължава и досега решително да превишава дела на останалите две езикови групи.

Характеристика на набавените заглавия-книги

Преди всичко колко самостоятелни заглавия се набавят? Знае се, че богатството и разнообразието на набавените заглавия определя качественоста на фонда, оттук и неговата използваемост.

В годишните отчети само на 4 библиотеки се намират сведения за набавени от тях отделни заглавия. Според тези сведения от подовината

до три четвърти от годишния прираст са заглавия (табл. VII). Останалата част са вероятно дубликати и отчасти томове към многотомни съчинения.

Анализираните случаи обаче са твърде малко на брой и различията между отделните библиотеки доста големи, за да можем да направим някакви общи изводи от тях.

Много по-богат материал за търсената характеристика, пък и изобщо за всестранното качествено характеризиране на комплектуването дават текущите бюлетини за новонабавени книги. Двете издания — на софийските и пловдивските библиотеки¹, съобщават именно заглавията, (а не томове) на комплектуваната литература. Те дават сведения общо за 16 от всичко 19-те изследвани научни библиотеки и с това отразяват почти цялостно днешното положение.

Наистина сведенията, получени от тези източници, се отнасят само за новонабавени чужди (а не и за български) книги; това налага да се правят допълнителни проучвания и за българските издания. Освен това те не отразяват изцяло новонабавеното от отделните библиотеки. От една страна, те не обявяват заглавия, действително набавени от библиотеките, но съобщени късно в редакцията. Според практиката на редакцията всяко заглавие се публикува само веднъж в годината; а почти всички библиотеки извън тази, в която се помещава редакцията на съответния бюлетин (в случая — само Народната библиотека в София), закъсняват с изпращане сведенията за новонабавените от тях книги. Така че една част според направените проучвания от 5 до 10% от прираста на отделните библиотеки не се отразява в бюлетините. Този процент също така трябва да се има пред вид, когато се борави с данните от тези издания.

От друга страна, бюлетините съобщават само заглавията на тъй наречената от библиотеките „значителна“ за научната работа нова литература. Те не съобщават заглавия на: художествена и популярна литература, учебници за начални, средни и полувисши училища, методични пособия за начални училища, учебници за задочно обучение, литература на малко достъпни за нас езици, отпечатъци, а също и антикварно набавена (издадена преди три и повече години) и детска литература. Поради това направената на базата на бюлетините характеристика на прираста се отнася само до неговата най-ценна и актуална част, така да се каже, до основното ядро от новонабавената литература. И това обаче дава достатъчно указания за цялостния характер на комплектуването на нашите научни библиотеки.

Преди всичко едно съпоставяне на данните от годишните отчети на библиотеките с тези от бюлетините е много показателно. Вижда се, че бюлетините съобщават съвсем малка част от онова, което библиотеките отчитат в официалните си отчети като набавени заглавия. Така

¹ Бюлетин за новонабавени книги на чужди езици. Излиза месечно [от 1960 г. в 4 серии]. Год. I — С., 1954; Бюлетин за новонабавени книги на руски и други езици. Излиза месечно, Год. I — Пловдив, 1957

при споменатите по-горе четири библиотеки (които са дали сведения в отчетите си за набавените книги по брой на заглавията) това е от 23 до 60% от всички набавени чужди заглавия. Така че общият брой на съобщените в бюлетина заглавия представляват от една четвърт до половината от цялата набавена и отчетена в заглавия чужда литература. Отпадналата, както се вижда, доста значителна част от прираста, трябва да се предполага, са заглавия на литературата, която по редакциялната формула не подлежи на включване в бюлетина (табл. VII).

Оказва се следователно, че от големия прираст, който ежегодно се влива в посочените библиотеки, само от 50 до 75% според данните на отчетите са заглавия и че от тях само от 23 до 60% според данните на бюлетина представляват пълноценна и актуална литература — нови заглавия, с които библиотеките действително са обогатили фондовете си.

Един примерен анализ на „отпадналата“ от бюлетина литература, направен по инвентарните книги на библиотеката при Българската академия на науките, показва, че този процент може да се приеме за приблизително верен. Какво конкретно не е включено в бюлетина, а е набавено в библиотеката при БАН?

От всичко 21 333 заглавия на набавени книги, съобщени в отчета на библиотеката, в бюлетина не са посочени 8805 заглавия, или 41,28%. Това са главно три групи книги: антикварно набавена литература, отпечатъци и литература извън профила на библиотеката (табл. VIII). Всяка от тези групи включва заглавия, които сами по себе си са може би ценни, но от гледище на качествено текущо набавяне разкриват някои недостатъци в комплектуването.

Преди всичко антикварно набавените заглавия са много. Те представляват близо 1/5 част от цялото годишно набавяне на библиотеката. Това са на първо място книгите, издадени непосредствено преди 1957 г. Тези „нови“ книги се получават от библиотеката толкова късно, че според практиката на бюлетина, пък и на редица други библиотеки с право се смятат за стари — антикварни.

Направената проверка показва, че част от тези заглавия своевременно, т. е. с „неизбежно“ в случая закъснение, са издирени, подбрани и поръчани от библиотеката при „Разноизнос“ — предприятието, което извършва у нас валутни доставки на чужда литература. Придвижването по-нататък на поръчката от „Разноизнос“ до чуждия пазар, както и получаването на съответната чужда валута и изплащането пак от „Разноизнос“ на направената поръчка, става с ново „неизбежно“ закъснение. В резултат библиотеката получава „новите“ книги остарели или във всеки случай доста късно. Късното набавяне на новите книги е типично явление за комплектуването на нашите научни библиотеки и неговият пряк резултат е незадоволяване на исканията точно на онези читатели — научни работници и специалисти, които най-живо следят и се интересуват от новата литература.

Другата голяма бройка антикварно набавени книги са изтеглените от необработения фонд на библиотеката. Тя говори от своя страна за

значителни пропуски в комплектуването на фонда, допускани в миналото и все още непълнени, както и за липса на достатъчно работна ръка, необходима за своевременното обработване и ликвидиране на този необработен фонд.

Дубликатите, непрофилната литература и отпечатъците пък надуват прираста с нецелесъобразна за действителното обогатяване на библиотеките литература или с издания, които изобщо не се броят за библиографски единици.

Към несъобщените в бюлетина заглавия трябва да прибавим и онези, които библиотеката е закъсняла да съобщи своевременно в редакцията, вероятно към 600 заглавия, и които поради това не са обявени като набавени от нея.

Примерният анализ на „отпадналата“ чужда литература показва следователно, че близо половината чужди заглавия, набавени от библиотеката, представляват неактуална, непрофилна и непълноценна като библиографски единици литература. Ако към тях прибавим и „незначителната“ българска литература, която влиза в Академичната библиотека по силата на Закона за депозита — според посочения по-горе анализ към 2700 заглавия, — то общо неактуалната, непрофилната и непълноценната за библиотеката при БАН литература ще стане 11 500 заглавия, или 54% от целия годишен прираст.

Трудно е да се направи подобен анализ за другите библиотеки, тъй като не всички са държали своевременно бележки за характера на своите постъпления. Вероятно при тях съотношението между отделните групи на отпадналата литература е приблизително същото. Така например при Народната библиотека „Кирил и Методий“ за сметка на по-малкия брой отпечатъци по-силно е застъпена популярна и художествена литература, отчасти учебниците, помагалата и дубликатите, също и „незначителната“ българска литература, която идва тук по пътя на три депозитни комплекта и се съхранява изцяло. При Университетската или вузовските библиотеки това са също тъй учебниците, учебните помагала и дубликатите.

Този сравнителен анализ установява, че голямото наглед количествено нарастване на научните библиотеки в България още не е мярка за тяхното фактическо обогатяване. Една голяма част от новата литература, която се влива в тях, не е актуална, пълноценна и профилна. Тя не обогатява фонда и не допринася за увеличаване на неговия полезен, активно използваем коефициент от заглавия.

Анализът на данните от бюлетините позволява да се направи по-нататък и друга характеристика на качеството на комплектуването.

Софийският и Пловдивският бюлетин за набавени книги на чужди езици включват за 1960 г. общо сведения за 14 450 книги. Това са в същност набавените през годината от софийските и пловдивските научни библиотеки нови чужди заглавия.¹ Ако към тях прибавим и към

¹ Заглавията, които се повтарят в библиотеките на Пловдив и София, са броени един път.

1200 български заглавия, издадени през 1960 г., то новото ценно, което е влязло в главните научни библиотеки на страната, възлиза на към 15 650 заглавия. Голямото нарастване на тези 16 научни библиотеки, което, изчислено в томове, брой към 154 000 единици, се свежда само до 15 650 нови заглавия. Всички затруднения, които библиотеките изпитват във връзка с доставката, обработването, придвижването и съхраняването на голямата маса от книги, се обуславят в същност от едно сравнително много малко ядро от ценни заглавия.

От тези заглавия 6794, или 43,30%, са на руски език, 7664, или 490%, са на останалите чужди езици, или общо 92,30% са чужда литература и 7,70% отечествена.

От данните се вижда, че руската литература, влязла в научните библиотеки, взета в заглавия (а не в томове, както по-горе се изчисли), е по-малобройна от литературата на другите чужди езици. Съотношението общо за софийските и пловдивските библиотеки тук вече е 1:1,13. Следователно голямото количество руски книги, което влиза в библиотеките, идва главно по линия на повтарянето на едни и същи, а не на нови заглавия. Общата бройка на набавените руски заглавия представлява към 460% от научната (включително научно-популярната) литература, учебниците за висшите учебни заведения, официално-документалните и справочните издания, публикувани на руски език в СССР през 1960 г. (67, табл. 26).

От друга страна, ако сравним набавеното количество заглавия на чужд език (без руски) със световната книжовна продукция, се вижда, че то представлява едва 3,10% от нея. Разбира се, трябва да приемем, че само една част — както се вижда от приведените по-горе примери — само една четвърт от издаваното от отделните страни представлява интерес за научните библиотеки. В такъв случай набавеното у нас ще представлява едва към 13% от световната книжнина, излязла на чужд език (без руски). Очевидно в този сектор българските научни библиотеки набавят съвсем бедно.

За сведение може да се каже, че научните библиотеки в СССР, една от 10-те страни с най-богата собствена книжовна продукция, със световно призната наука, с водещо значение в теорията и практиката на отделните специалности, са набавили през 1960 г. по данни на техния своден бюлетин за новонабавени книги 46 666 чужди заглавия (70).

Не би било излишно да се спомене също тъй, че научните библиотеки в САЩ, също една от 10-те най-големи производителки на книги с водещо значение в лагера на капиталистическия свят, са набавили през 1957 г. по сведения на техния своден бюлетин 20—250% от печатната продукция на СССР, или 35—400% от нея, ако се има пред вид само т. нар. „платена“ продукция, или 630%, ако се има пред вид само „значителната“ продукция, или накрая 850% от нея, ако се приспаднат и публикациите под 100 страници и изданията без цена. При това според американските сведения набавянето на съветски книги

през 1957 г. все още не е успяло да намери най-добрите организационни форми и все още е под влияние на едно подценяване на науката на СССР (1, 32).

Естествено нашите възможности за комплектуване не могат да се сравнят с тези на СССР или на САЩ, въпреки че двете страни, както цифрите показват, комплектуват пестеливо. При това една част от световната книжовна продукция отпада изобщо от обсега на комплектуването на нашите библиотеки поради езиковите „прегради“, а друга поради това, че представлява литература, чужда по тематиката си на нашия научен живот.

От чуждите книги (без руски) най-много е набавената литература на немски език — общо 2554 заглавия, или 33,4%, след това на английски — 2243 заглавия, или 29,3%, и на трето място — на френски — 1492 заглавия, или 19,4%. В това отношение съобразно силното проникване на английската литература, настъпило след войната, има и у нас известна разлика в сравнение с миналото: в 1939 г. Университетската библиотека е набавяла след немските на второ място френските и на трето — английските книги. Това личи още по-ясно при отделните науки: при биологичните и медицинските науки книгите на английски вече превишават немските (с 2,3%), а при точните, естествените и техническите науки са почти равни (33,4% английски книги срещу 33,7% немски). От останалите езици доста добре са застъпени книгите на двете народнодемократични страни — Румъния и Чехословакия.

За съжаление по отношение на монографиите, публикувани в света, няма изработен „задължителен“ или „препоръчителен“ списък. Преценка за набавената литература може да се направи до известна степен по сводните каталози на библиотеките. Една справка по сводния акцесионен каталог на датските библиотеки (71) показва, че водещите научни и отраслови библиотеки на тази двойно по-малка от нас страна са набавили през 1958 г. общо към 30 000 заглавия, т. е. свели са световната продукция към тази кръгла цифра. Сравнение за отделните набавени заглавия обаче не може да се направи, тъй като датският своден каталог за 1960 г. още не е излязъл от печат.

За това, какво ценно са набавили или не са набавили нашите библиотеки, може да послужи резултатът от анализа, който Народната библиотека направи на своя фонд. Едно подробно изследване на завеждащ отдела Комплектуване на Народната библиотека (72) показва, че редица основни съчинения и важни справочни издания от различни отрасли на науката не са набавени от библиотеката. Общо библиотеката не притежава към 25% от онова, което авторът е издирил и което далеч не е всичко издадено, като основни съчинения и справочници през периода 1944—1960 г., и към 50% от издаденото преди 1944 г. Данните за набавената литература до 1944 г. едва ли могат да бъдат показателни за оценка на комплектуването на библиотеката в миналото. Както е известно, бомбардировките нанесоха чувствителни щети именно върху справочния фонд на Народната библиотека — всички

основни съчинения и справочници, изложени в читалнята и наредени в кабинета на директора, изгоряха (46). Възстановяването на такава тежка загуба е много трудна задача, до известна степен дори неосъществима. Освен това в миналото Народната библиотека имаше архивен характер. Тя слабо комплектуваше чужда литература. Някои отрасли изобщо не застъпваше. Следователно не е чудно да има такива пропуски във фонда ѝ. Недостаянето обаче в периода след 9. IX. 1944 г. на основна и справочна литература е по-трудно да бъде оправдано.

Случаят с Народната библиотека е много типичен. Той потвърждава, че асортиментът от заглавия, който нашите научни библиотеки притежават, е сравнително беден, че ядрото от ценна научна и нова литература, с което всяка година те подхранват своя книжовен имот, е доста ограничено. Средствата, усилията и трудът на библиотеките се влагат често по доставката на антикварни, на недостатъчно ценни или на едни и същи издания.

Недостатъчната качествено на набавените заглавия се потвърждава и от общата преценка, която може да им се направи. Така сверяването на заглавията, набавени от нашите научни библиотеки и съобщени в нашия бюлетин, със заглавията, набавени от съветските библиотеки и съобщени в техния своден бюлетин, показва, че твърде малко от набавения материал съвпада, т. е. съвсем малка част от онова, което съветските библиотеки са преценили като ценно и подходящо за своите научни библиотеки, е набавено от нашите библиотеки. Така например по дисциплини, които имат международно значение, като енергетика, математика или физика, покритието в набавените заглавия е, както следва: по енергетика при близо 4 пъти (3,8) по-малко набавени заглавия на латиница само 27% от набавеното съвпада в сравнение със СССР; при физика при също близо 4 пъти (3,8) по-малко набавени заглавия 27,3% от набавеното съвпада; по математика при близо 3 пъти (2,8) по-малко заглавия 38% от набавените заглавия съвпадат. При преценката на отделните заглавия, доставени у нас и в СССР, проличава като системна слабост на нашето комплектуване — пропусчане на основни отрасли справочници, на библиографии, на официални издания на конгреси, колоквиуми и симпозиуми по различни специалности. Съветският бюлетин от 1960 г. съобщава в повече 59 справочници и официални издания в областта на енергетиката, 16 — в областта на математиката и 74 — в областта на физиката; отчети на 65 конгреси, колоквиуми и други временни организации в областта на енергетиката, 22 в областта на математиката и 86 в областта на физиката, голяма част от които международни (23 по енергетика, 6 по математика и 38 по физика), които не са набавени у нас. Интересите на нашите страни поне в тези области не са твърде далеч едни от други. При ограничението, което ни се налага в броя на заглавията, би трябвало да се предполага, че извършеният подбор от нашите библиотеки трябва да е по-прицезен, че те трябва да са набавили най-ценното, от

което не могат да бъдат лишени, ако държат да обслужват, както трябва, научната работа на страната.

По-нататък анализът на бюлетините позволява да се открият и други особености на комплектуването. Именно как се застъпва в нашите библиотеки отрасловата литература.

Установява се, че в научните библиотеки, общо взето, най-много е набавена литература от общественно-политическите науки — 27% от всички набавени заглавия. На второ и трето място почти наравно са набавените заглавия от областта на техническите науки — 20,5%, и точните, включително естествените науки — 20%. На четвърто място е медицинската литература — 14,4%, следвана от литературата в областта на филологическите науки и изкуство — 9,5%, на селскостопанските — 8,1%, и най-накрая от общите справочници — 0,5% (табл. IX).

Набавената чужда литература без руската има друг отраслов състав. Тук на първо място е също литературата по общественно-политическите науки, на второ място идва обаче литературата от областта на точните науки, на трето място — на медицинските, а на техническите науки остава на четвърто място. Литературата от останалите науки се застъпва в същото съотношение.

Интересно е, че отрасловото съотношение на чуждите книги, набавени от съветските библиотеки, е съвсем друго. Според анализа на техния своден бюлетин след общественно-политическата литература, която също е най-много, на второ място са книгите от областта на литературната наука и на изкуството. Едва след това идват от областта на точните, включително естествените науки, на техническите, следвани от медицинските и селскостопанските науки и общите справочници. По обем, разбира се, както се посочи вече по-горе, набавеното в СССР е изобщо много по-голямо.

Набавените у нас книги на руски език (без книгите на другите чужди езици) по състав имат посоченото по-горе общо за нашите библиотеки отраслово съотношение (табл. IX). Обаче набавените по отделните отрасли заглавия далеч не покриват издадените на руски език през 1960 г. Така покритието на общественно-политическата литература е 34%, на техническата литература 20%, на литературата от точните, включително на естествените науки 62%, на медицинските 42% и т. н. (67, табл. 8). Разбира се, пълно покритие не е и нужно, като се има пред вид, че не всяко издадено е подходящо за научната библиотека. Но по някои отрасли набавеното у нас е по-малко и от онова, което можем да сметнем, че е подходящо за една научна библиотека. Така набавеното по техническите науки напр. представлява по наши изчисления към 63% от издадената руска научна и научно-популярна литература, вкл. учебници за вузове, официално-документални и справочни издания. А в същото време набавеното по политически и социално-икономически науки напр. е с 31% повече от съответната руска научна

литература.¹ Очевидно библиотеките са набавили и несвойствена за тях литература.

Общо взето, съотношението, в което се набавя отрасловата литература у нас, не съответствува на онова, в което тя се издава в света.² Нашите библиотеки твърде засилено комплектуват литература от приложните и точните науки за сметка на останалите отрасли. Набавената у нас литература по техническите науки например, пропорционално взето, е почти двойно повече, а литературата по точните науки — два и половина повече в сравнение с процентното съотношение на издаваната в света литература по тия науки. Въпреки че има основателни причини за такова засилено комплектуване на тези отрасли, не трябва да се пренебрегва литературата от останалите. Науките са свързани помежду си и никой не би могъл да каже коя от тях може да бъде пренебрегната. Още по-малко може да се обясни и оправдае крайно слабото застъпване на общите справочници — книги от основно значение за всяко добро библиотечно обслужване.

В заключение направеният анализ изтъква към посочените дотук слабости на комплектуването още една — недостатъчно застъпване на нови и ценни заглавия и твърде бедно по съдържание основно ядро, което е решаващо за изграждане на библиотеките. В сравнение с голямата бройка на набавените томове слабо е представено например заглавното богатство на руската научна литература, особено в някои отрасли. Същото, дори в още по-силна степен важи за световната литература. Комплектуването се плъзга главно по линия на по-широко известното и довежда до доставка на едни и същи заглавия в няколко библиотеки. То не подсиурява актуалната литература, не е ликвидирало със старите липси, не застъпва в отраслово отношение материали съответно на издаваната днес в света научна книжнина.

IV. ХАРАКТЕРИСТИКА НА КОМПЛЕКТУВАНЕТО НА ОТДЕЛНИТЕ НАУЧНИ БИБЛИОТЕКИ

Успоредно с проучване на общите особености уместно е да се проследят и особеностите на комплектуването при отделните библиотеки. Това ще спомогне не само за изясняване на тяхното положение, но и за определяне на политиката, която следва да се води в този сектор.

¹ По сведения от табл. 18 и 24 на Печат СССР (67).

² Според данните на ЮНЕСКО за публикуваната в света през 1960 г. книжнина най-много е литературата от обществено-политическите науки (отделите 1, 2 и 3 от десетичната класификация), именно 25% от цялата продукция; следват: художествена литература (отд. 8) — 23,7%; литература от приложните науки (отд. 6 — техника, медицина и селско стопанство) — 22,1%; филологическите науки и изкуство (4 и 7 отд.) — 9,7%; точните науки (отд. 5) — 6,3; общи справочници (отд. 0) — 2,9%.

Литературата по история и география (отд. 9), която представлява 7,1% от общата продукция, следва да се прибави съгласно с групировката, която се прави у нас към обществено-политическите науки (за история) и към точните науки и естествознание (за география). 3% от книжнината не е разпределена по отрасли.

ОБЕМ НА ГОДИШНОТО НАБАВЯНЕ В ОТДЕЛНИТЕ БИБЛИОТЕКИ

През 1960 г. най-богато е набавяла, що се отнася до книги и периодични издания, библиотеката при БАН. След нея идват Народната и Университетската библиотека. Техният прираст през тази година е 39 971, 34 992 и 25 040 тома. Отделните вузовски библиотеки набавят чувствително по-малко. Техният прираст се движи между 5500 и 2000 тома. Само няколко вузовски библиотеки имат прираст, който е над или под тези граници: библиотеката при висшите технически институти — с висок годишен прираст от 11 301 тома, библиотеката при Висшия финансово-стопански институт в Свищов — с нисък годишен прираст от 1385 тома, и двете библиотеки към вузовете по изкуствата: Висшият институт за изобразителни изкуства и Българска държавна консерватория също с нисък — под 1000 тома годишен прираст (табл. IV).

Трябва да се отбележи, че библиотеките към вузовете по изкуствата набавят по-усилено специалните за тях материали, които са от основно значение за работата им, и затова прирастът на книги и периодични издания при тях е под обичайния за вузовските библиотеки минимум. Поради тези особености те не се вземат под внимание в тази част на изследването.

Като се сравни обемът на годишното нарастване на отделните библиотеки, хвърлят се на очи две особености. Преди всичко, че софийските вузовски библиотеки набавят почти двойно по-богато от провинциалните — техният среден годишен прираст е към 4700 тома срещу около 2300 тома за провинциалните. И освен това, че Народната, Академичната и Университетската библиотека набавят неколкото повече от отделните вузовски библиотеки.

Уместно ли е такова слабо комплектуване на провинциалните библиотеки и, от друга страна, допустима ли е такава голяма разлика в комплектуването между вузовските и трите споменати библиотеки?

Наистина провинциалните висши учебни заведения са по-малки от софийските, с по-малък брой преподаватели и студенти. Но като се изключат учебниците и учебните пособия, и то главно българските, които могат да се съобразят, и то до известна степен с броя на студентите, останалата литература е еднакво необходима за научната работа и на голямото, и на малкото учебно заведение. За научната работа дозировка на необходимата литература няма как да се прави. Може би провинциалните вузовски библиотеки, които обикновено са единствените научни библиотеки в съответния град, трябва да комплектуват дори по-богато и с по-голяма широта от софийските. В София покрай многото вузовски библиотеки в помощ на научната работа идват редица други научни, а също и трите големи библиотеки. А освен това голямата част от специалистите и инженерно-техническите кадри (към 2/3) са извън София. Що се отнася до усиленото комплектуване на Народната, Академичната и Университетската библиотека, то едва ли би могло да се обясни само с изтъкнатия вече техен многоотраслов характер.

Разликата между комплектуването на двете групи библиотеки е доста чувствителна: библиотеката при БАН набавя над 12 пъти повече от средно набавящата, Народната библиотека — над 10,5 пъти, а Университетската библиотека — над 7 пъти. Правилно ли е да съществува такава голяма разлика? Не изостават ли много вузовските библиотеки? Изобщо кои библиотеки са добре със своето комплектуване и кои не? Има ли такива, които изпреварват другите?

Като основа на такава сравнителна преценка можем да вземем средния общ срок, в който се удвояват понастоящем фондовете на библиотеките. Независимо от това, дали този срок е приемлив или не и дали трябва да се запази за в бъдеще, той може да се използва в случая като единица мярка при сравнението. И така, ако въз основа на общите данни за комплектуване от 1960 г. изчислим в какъв срок ще се удвоят фондовете на отделните библиотеки, ще получим следната картина (табл. X).

Една група библиотеки удвояват фонда си за срок от 5 до 10 години, втора — за срок от 11 до 20 години и трета — от 20 до 29 години. В първата група влизат библиотеките при Висшия институт за лесотехника, Висшия институт за театрално изкуство и Висшия институт за хранителна и вкусова промишленост. Това са млади библиотеки с малки фондове. Характерно е, че те имат тясно специализиран профил.

В третата група се включват Университетската библиотека, библиотеките при Висшия институт за медицина — София, Висшия институт за селско стопанство — София, Висшия институт за народно стопанство — Варна, Висшия институт за финансово-стопански науки — Свищов, и Висшия институт за ветеринарна медицина — София, т. е. стари библиотеки с големи фондове, само последните две със, сравнително погледнато, среден по големина фонд. Всички те имат широк едноотраслов профил и само Университетската — многоотраслов профил.

Втората група обхваща твърде различни библиотеки. От една страна, тук са библиотеките към Висшия институт за физкултура, Висшия институт по механизация и електрификация — Русе, Висшия медицински институт и Висшия селскостопански институт в Пловдив — млади библиотеки, първите две с малки фондове и тясно специализиран профил, а вторите две със средно големи фондове и широк едноотраслов профил. От друга страна, тук са и старите библиотеки към: Висшия институт за икономически науки — със средно голям фонд и широк едноотраслов профил, висшите технически институти — с голям фонд и също с широк профил, както и двете големи библиотеки — Народната и Академичната — стари библиотеки с големи фондове и многоотраслов профил (табл. X).

Очертаните групи ясно определят кои библиотеки са добре, кои изостават и кои избързват в своето комплектуване. Общо взето, може да се каже, че трите млади и малки библиотеки — към висшите институти за лесотехника, театрално изкуство и за хранителна и вкусова промишленост — са много активни. Също активна е и библиотеката

при висшите технически институти. При нея удвояването на фонда става за сравнително кратък срок (13 години), въпреки че е с голям фонд и широк едноотраслов профил. Особено активни са също Народната и Академичната библиотека, които, въпреки че са стари, многоотраслови и с големи фондове — към три четвърти милион вече, — се удвояват в кратките срокове; типични за младите средно големи библиотеки у нас. Трябва да сметнем, че и библиотеката при Висшия икономически институт комплектува усилено. Тя е стара, със средно голям фонд и се удвоява в 18,7-годишен срок.

В противовес на изброените останалите библиотеки малко или много изостават. На първо място не са добре библиотеките при Висшия институт за електрификация и механизация на селското стопанство в Русе и Висшия институт за физкултура — София. Това са млади библиотеки с малки фондове и тесен профил, които би трябвало да се удвояват в по-кратки срокове. Изостават също библиотеките при висшите институти за селско стопанство и за медицина в Пловдив. Това са също млади библиотеки с неголеми фондове, чието нарастване в тези начални години би следвало да е значително по-активно. Изоставането им според нас не може да се оправдае с това, че те са в провинцията, а едва ли и с това, че са втори библиотеки от съответните отрасли, тъй като и първите библиотеки от тези отрасли изостават.

Много назад са и библиотеките към Висшия институт за народно стопанство — Варна, Висшия финансово-стопански институт — Свищов, Висшия медицински институт — София, и Висшия селскостопански институт — София. Наистина те са по-стари и със средни или големи фондове, с широк едноотраслов профил, но тяхното удвояване става в много дълги за нас срокове — именно с 8 до 11 години над средния за страната и с 6 до 9 години над общия за съвременните условия срок.

До известна степен изостават и библиотеката към Висшия ветеринарномедицински институт, която също се удвоява за срок, по-дълъг от средния за страната и от общия в световната практика.

Що се отнася до Университетската библиотека, която е стара, с много голям фонд и многоотраслов профил, тя изоставата доста и е много назад особено в сравнение с другите две стари, големи и многоотраслови библиотеки — Народната и Академичната.

И така преценката, направена на базата на прираста, установен през 1960 г., показва, че:

1. В рамките на общия за удвояване на библиотечните фондове на страната срок една част от вузовските библиотеки изостават в своето комплектуване. Това са преди всичко по-старите библиотеки и главно — провинциалните.

2. Комплектуването на Народната, Академичната и библиотеката при висшите технически институти е твърде голямо в сравнение с другите български научни библиотеки, а на първите две — дори и в сравнение с общоприетия за днешната научна библиотека темп.

3. Разликата в обема на комплектуването между вузовските и големите библиотеки се увеличава именно благодарение на намаляването, което се констатира при първите, и твърде голямото завишаване при вторите.

4. Няма правилно степенуване при комплектуването на отделните библиотеки.

Трябва да се подчертае, че комплектуването, констатирано при отделните научни библиотеки, не се ръководи от общ план за тяхното развитие. Това обяснява именно защо израстват успоредно и много бързо две големи многоотраслови, по местоположение съседни библиотеки, каквито са Академичната и Народната, и защо изостава третата — най-системно и богато комплектувана в миналото библиотека — Университетската. Също защо при наличност на още две вузовски библиотеки по технически дисциплини библиотеката при техническите институти — София, избързва, а в сравнение с нея твърде много изостават другите две големи отрасли библиотеки — при медицинския и при селскостопанския институт — София.

Липсата на общ план обяснява също изоставането на специализираните стари вузовски и специално на провинциалните библиотеки и успоредно с това и за сметка на това израстването на две, дори на три многоотраслови големи библиотеки в столицата.

Единственият опит за перспективно планиране на развитието на вузовските библиотеки, приет на сесията по библиотечно и библиографско дело в 1957 г. (44а, 62—72), не е изграден на теоретично установени предпоставки за развитието на фонда. На него са чужди изискванията за коефициент на нарастването на фонда, срок за неговото удвояване, съгласувано за цялата страна степенуване на библиотеките, включително и на трите многоотраслови, съобразно с големината, характера и профила им, както и на тяхното значение за общото обслужване на научната работа в страната. Този опит не е взел пред вид и ролята, която отрасловите библиотеки имат и трябва да играят у нас. Въпросният план се основава само на добрите пожелания на библиотекарите, за неговото реализиране не е подсигурана и необходимата материална база. И до днес въпреки наличността на общ държавен орган за ръководство и контрол на библиотеките, комплектуването на научните библиотеки все още е в зависимост от онова, което отделните им ръководители смятат за уместно да направят и което успеят да внушат или да издействуват от своите висшестоящи инстанции, т. е. в последна сметка то се определя от местни служби съобразно с ведомствени интереси, разбирания и възможности.

Това естествено не може да осигури необходимото количествено и качествено изграждане на фондовете, а оттук и разгръщане на възможната най-добра работа от библиотеките.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ГОДИШНОТО НАБАВЯНЕ В ОТДЕЛНИТЕ БИБЛИОТЕКИ

Отношение между книги и периодични издания

Както се каза вече, научните библиотеки комплектуват главно книги и периодични издания. Само някои от тях набавят и известни количества специални материали. Така при Народната библиотека специалните материали представляват 17% от общия годишен прираст. Това са архивни материали, ръкописи, портрети, карти, графика, ноти и плочи, които библиотеката като национално книгохранилище и съгласно с установената традиция е задължена да набавя (табл. IV).

Библиотеката при висшите технически институти започва от 1955 г. да събира като специален вид материали стандартите. През 1960 г. тя преустановява тази практика и набавя минимално количество от тях — те са едва 3,40% от прираста ѝ (табл. IV).

Тъй че във всички научни библиотеки масата от набавените материали са книги и периодични издания.

Изтъкната бе вече общата слабост в комплектуването на библиотеките, а именно, че те набавят сравнително малък брой периодични издания. Какво е степенуването, което може да се отбележи в това отношение между отделните библиотеки?

Преди всичко трябва да се спомене пак, че съотношението между новонабавените книги и периодичните издания може да се установи само в томове, не и в заглавия, тъй като от всички библиотеки само Народната, Академичната, Университетската и библиотеката при висшите технически институти дават сведения за набавените материали по заглавия. В същност, както сравнението на тези сведения показва, няма съществена разлика между съотношението на книги и периодични издания, изчислено на базата на заглавия и на базата на томове. И в двата случая, поне при посочените библиотеки, то се движи в едни и същи рамки. Така в Народната библиотека то остава непроменено. При Университетската и Академичната библиотека относителният дял на периодичните издания, изчислен в томове, е по-голям с 2,6%, съответно 6,5%, отколкото в заглавия — нещо, което е естествено, като се има пред вид, че периодиката се подвързва обикновено в повече тела. При библиотеката към техническите институти обаче е обратно, относителният дял на периодичните издания, взет в томове, е с 3,9% по-малък — вероятно част от тях по едни или други причини не са влезли изобщо във фонда.

Това сравнение показва, че нашите библиотеки подвързват доста пестеливо — във възможно малко книговезки единици — своите постъпления. При това положение съотношението, изчислено на база томове, може да се приеме като известно указание по-нататък при характеризиране на прираста.

Измежду всички библиотеки най-добре по отношение на комплектуването на периодични издания са двете вузовски библиотеки — при

Висшия институт за медицина — София, и при Института за народно стопанство — Варна (табл. IV). В първата библиотека относителният дял на набавените книги е дори по-малък от този на периодичните издания, а във втората той е само два пъти по-голям. След тях идват Академичната, Народната и библиотеката при Висшия селскостопански институт — София. При тях книгите са 2,3 и 2,4 пъти повече от периодичните издания. Това постижение е най-доброто при научните библиотеки. При Академичната и Народната то е достигнато, въпреки че получаваният депозит допринася за превеса на книгите.

В следващата втора група библиотеки — към Висшия икономически институт, Висшия ветеринарномедицински институт — София, и Висшия медицински институт — Пловдив, книгите са от 3 до 4,2 пъти повече от периодичните издания, а при останалите библиотеки те ги превишават твърде много — от 6 до 18 пъти (табл. IV).

Вижда се, че новата тенденция — увеличаване броя на периодичните издания — е най-добре изживена при първите пет библиотеки. При това, ако положението в библиотеката при Висшия медицински институт е в известна степен резултат на случайност, както се изтъква в първата част, то положението при другите четири трябва да смятаме като обичайно. При всички останали библиотеки начело с Университетската имаме изоставане в комплектуване на периодични издания и съответно на това — увеличаване на дела на книгите.

Трябва да се подчертае, че абсолютният брой на новонабавените материали (книги и периодични издания) е много по-малък при вузовските библиотеки поради изтъкнатия вече малък прираст при тях. Така например Академичната и Народната библиотека набавят 27 829 книги към 12 142 периодични издания, съответно 24 599 към 10 393 тома, докато при трите изтъкнати по-горе вузовски библиотеки тези цифри са едва 2461, 1707 и 3082 за книги към 3006, 864 и 1280 тома за периода. Дори Университетската библиотека набавя, взето в абсолютни числа, повече от другите вузовски библиотеки.

Както се вижда от таблица IV, количеството на набавените периодични издания не се влияе от отрасъла, който библиотеката има като свой профил. Оказва се, че съотношението между двата вида издания се движи в едни и същи граници и при библиотеки от областта на хуманитарните и от областта на приложните, и от техническите науки. Дори при библиотеките към трите технически вуза — за хранителна и вкусова промишленост, на техническите институти — София, и за механизация и електрификация на селското стопанство — Русе, относителният дял на периодичните издания е най-малък. Книгите тук са 7,7, 8 и 9,4 пъти повече, а предполага се, че именно при техническите специалности, които се развиват много бързо, периодичните издания като проводници на най-новото в теорията и практиката са най-нужни и се търсят най-усилено и в най-широк обхват.

В противовес на това много повече е ориентирана към периодичните издания например библиотеката към Висшия институт за народно

стопанство — Варна, която има хуманитарен профил и която се явява изобщо най-активна по отношение на комплектуването на периодични издания измежду всички вузовски библиотеки. Почти същата тенденция има и комплектуването в библиотеките при Висшия селскостопански институт — София, и при Висшия медицински институт — София, и двете от областта на приложните науки.

Изглежда, че за степенуване на количеството на набавените периодични издания много по-съществена роля играе обстоятелството дали библиотеката е тясно или широко профилирана, както и обемът на нейния фонд. Така относителният дял на периодичните издания е по-голям при споменатите пет библиотеки: Народната и Академичната, които имат многоотраслов профил и много богат фонд, библиотеките при висшите институти за медицина — София, за народно стопанство — Варна, и за селско стопанство — София, които са с едноотраслов широк профил и голям или средно голям фонд. Напротив, библиотеките с тесен профил и малък имот — при висшите институти за хранителна и вкусова промишленост, за механизация и електрификация на селското стопанство, за театрално изкуство — набавят относително повече книги.

Ако обаче приемем това предположение, би следвало да заключим, че библиотеките при висшите технически институти — София, при Висшия икономически институт — София, при Висшия медицински и при Висшия селскостопански институт — Пловдив, които са с едноотраслов широк профил и с голям или средно голям фонд, са изостанали много в комплектуването на периодични издания, тъй като дялът на книгите при тях е сравнително по-голям. Трябва да приемем също, че особено много е изостанала Университетската библиотека. Тя е многоотраслова и богата библиотека и би трябвало да комплектува много по-широко периодичните издания, поне не по-малко широко, отколкото другите две големи и многоотраслови библиотеки — Народната и Академичната. Изоставането на тази библиотека е толкова неппростимо, като се има пред вид, че тя има стара и добра традиция в това отношение.

Особеностите на комплектуването на периодични издания — по брой на заглавия, езиков и отраслов състав, начин на разпределение и пр. — ще бъдат предмет на отделно изследване. Тук е уместно обаче да се отбележи следното. Преди всичко комплектуването в този сектор се нуждае от основно подобрене. Съществуващата в това отношение координация очевидно поне засега е изцяло в услуга само на Народната и на Академичната библиотека. Тя не е допринесла за развиване или за подобряване на тази дейност при останалите библиотеки. А случаят с Университетската библиотека показва, че това мероприятие не се е съобразило с основното изискване за поддържане на фонда на периодичните издания: приемственост при получаването им. При бъдещото уреждане на този въпрос не бива да се изпуска из очи основното значение, което периодичните издания имат за работата на всяка научна библиотека. В това отношение особено неудържимо е предложението Народната библиотека да се изгради като централна и с оглед

на това да набавя „най-меродавните периодични издания по всички отрасли на знанието“. Тъй като не бива да се допусне обедняване на останалите научни библиотеки — Академичната, Университетската и вузовските — от материали като периодичните издания, абсолютно необходими за работата на институтите, към които са посочените библиотеки, то такова централизиране на „най-меродавните научни периодични издания по всички отрасли на знанието“ в една библиотека би означавало в най-добрия случай дублиране на тези издания в Народната и в останалите научни библиотеки. И тъй като това централизиране се предлага да стане в една библиотека като Народната, която не е в непосредствена връзка с нито един научен институт и следователно функционално и пространствено е еднакво отдалечена от всички средища на непосредствена научна работа, то това дублиране се явява съвсем неправилно.

Освен това едно централизиране на най-меродавните периодични издания ще трябва да се свърже с преразпределение на фондовете от отделните библиотеки, за да се съберат в една от тях пълните комплекти на отделните заглавия. Това би означавало прехвърлянето на маса издания от отделните библиотеки, които са ги получавали в миналото, към Народната, на която тази задача и този профил тепърва се дават. Независимо от усилията, които едно такова прехвърляне би изисквало от страна на отделните библиотеки, то би означавало за тях и лишаването им от непосредственото използване на един апарат, изграден при тях не случайно, а в резултат на нуждите на научните работници, обслужвани дълги години от тях. С една дума, стремежът да се укрепи националната библиотека не бива да става за сметка на останалите научни библиотеки; а както оголването на Академичната, Университетската и другите вузовски библиотеки от отрасловата периодика, тъй и излишното ѝ дублиране в тях са в ущърб общо на работата на всички тях.

Характеристика на набавените книги

Съгласно с отбелязаната вече обща особеност всяка отделна библиотека е набавила през 1960 г. най-много чужди книги. Примерното изследване на шест библиотеки показва, че най-много чужди книги набавя библиотеката при БАН: 22 067 тома чужди срещу 5762 тома български, или 79,2% към 20,8% от общия прираст (табл. VI). След нея идват отделните вузовски библиотеки, където чуждата литература представлява също голям дял, макар и в абсолютни бройки да е значително по-малко. Най-добре в това отношение е библиотеката при техническите институти със 79,6% прираст на чужди книги, след това библиотеката при Висшия медицинския институт — София, със 74,5% прираст на чужди книги и библиотеката при Висшия селскостопански институт — София, с 66,5%. Съответно на това относителният дял на български книги при тях е 20,8% при първата библиотека, 25,5% при втората и 33,5% при третата (табл. VI).

Народната и Университетската библиотека изостават в това отношение. При първата двата вида литература са в съотношение 61,2% към 38,8%, а при втората — 4,6% към 45,4% (табл. VI). Видно е, че при тях чуждите книги са, относително взети, по-малко, отколкото при Академичната и вузовските, а съответно на това и българските книги са значително повече. -

Относително големият дял български книги при Народната библиотека се обяснява както с функциите ѝ на национално книгохранилище, така и с характера ѝ на широко достъпна библиотека. Преди всичко тя набавя втори екземпляр от цялата българска книжовна продукция за нуждите на ползуването си, тъй като първият екземпляр остава като архивен. И освен това тя набавя допълнителни екземпляри от много български книги — нейната публика, многобройна и с голям превес на служещи, работници, учащи и др. (80% от всички 23 036 читатели за 1960 г.)¹, налага това.

Твърде усиленото набавяне на български книги при Университетската библиотека обаче трудно може да се обясни с характера ѝ на учебна библиотека. Защото в никоя друга вузовска библиотека относителният дял на българските книги не е тъй висок. Явно е, че библиотеката се плъзга по линия — по-удобна и лесна — да набавя повече дубликати от българските за сметка на чуждите книги.

Разбира се, съгласно с общото слабо комплектуване на вузовските библиотеки броят на чуждите, както и на българските книги, взет в абсолютни числа, е много нисък, няколко пъти по-нисък, отколкото при трите големи библиотеки. Трябва да сметнем, че тази структура на прираста — малък обем при относително висок дял на чуждите и съответно нисък дял на българските книги — е характерен и за другите (извън изследваните) вузовски библиотеки. Техният едноотраслов профил при сравнително малката наша специална научна литература насочва комплектуването им по необходимост към чуждата литература.

От чуждите книги, както се изтъкна вече, най-много са руските. В това отношение Народната библиотека прави единствено изключение. При нея руските книги са по-малобройни от другите чуждоезични, а заедно с това и от българските. Съотношението между трите езикови групи тук е 28,7% към 32,5% към 38,8%. Във всички останали библиотеки книгите на руски език са най-многобройни. При това, докато във вузовските библиотеки поради малкия обем на техния прираст руските книги са чувствително по-малко на брой, отколкото в трите големи библиотеки, то техният относителен дял тук е, напротив, много по-голям. Така при трите големи библиотеки руските книги достигат максимум до 42% от годишния прираст, а при отделните вузовски библиотеки той се движи от 47% нагоре. Най-много руски книги набавя библиотеката при висшите технически институти. Тук техният относителен дял достига до 65% от прираста, Засиленото комплектуване

¹ По данни от отчета,

на руски книги при тези библиотеки се дължи може би на обстоятелството, че те набавят и известен брой учебници за висшите училища поради липса на български по много от преподаваните дисциплини в нашите вузове.

Малкият брой книги на други чужди езици е общо явление в научните библиотеки. И, както се вижда (табл. VI), то е особено силно подчертано при отделните вузовски библиотеки начело с Университетската. При всички тях набавените чужди книги представляват само от 15 до 27% от годишния им прираст. Напротив, при Народната и особено при Академичната библиотека книгите на други чужди езици представляват значителен дял — към една трета от прираста — 32,5% за първата и 37% за втората. Единствено при тези две библиотеки книгите на латиница имат тенденцията да се изравняват (Академичната) или дори да превишават (Народната) книгите на руски език. Такава насока в комплектуването изисква, както се изтъкна вече, достатъчно средства. И може би тези две библиотеки са единствените, които ги притежават. Те имат значителни суми в чужда валута, разполагат с добър книгообменен фонд и средства за поддържането му и се ползват от привилегиите на официалните спогодби за книгообмен. Напротив, при отделните вузовски библиотеки тези условия не са налице — тяхната валутна квота е ограничена, печатната продукция на съответния ВУЗ — малка, а не без значение е може би и обстоятелството, че твърде широките книгообменни възможности на Народната и Академичната библиотека задоволяват, дори насищат нуждите на чуждите библиотеки, които и без това не търсят особено много българските издания.

Трябва да се подчертае, че по отношение на комплектуване на книги на чужди езици най-зле е Университетската библиотека. Тя е изменила на старата традиция и е увеличила българското комплектуване за сметка на извънредно голямото намаляване на литературата на други чужди езици, която при нея достига до 15% от прираста. Както в много други отношения, и тук Университетската библиотека се е върнала назад.

Отрасловият анализ на набавените от отделните библиотеки книги показва следните особености.

Всяка отделна вузовска библиотека набавя литература с подчертан превес към дадена специалност. Обикновено от 80 до 90% от прираста им е от отрасъла, съответстващ на профила на вуза, към който е библиотеката, и от близките до него дисциплини. Останалите 10—20% са непрофилна литература, главно обществено-политическа и художествена. Единствено в библиотеката при Висшия селскостопански институт — София, няма такова ясно подчертаване на профилния отрасъл. Тя набавя по-широко, като застъпва основна литература и от други специалности (табл. XI).

В противовес на това трите големи библиотеки — Народната, Академичната и Университетската — набавят литература от много области.

Данните от отчетите на библиотеките (табл. XI) дават основание да се направят следните изводи за отрасловия характер на комплектуването в отделните библиотеки.

Преди всичко мъчно може да се говори за универсалност в комплектуването на трите големи библиотеки. Защото въпреки застъпването на много отрасли то, както се вижда от бройките на набавената литература, има все още ясно подчертан хуманитарен уклон. Това се чувствува силно в Народната и особено в Университетската библиотека. При тях относителният дял на литературата от хуманитарните науки стига до 59,6, съответно 64,6% от всички набавени книги. Приложните и точните науки са много по-слабо застъпени и с известно степенуване — 27,6% и 10% при Народната и 9% и 22,5% при Университетската.

При Академичната библиотека литературата от трите дяла се застъпва сравнително по-равномерно. При нея 43,5% от прираста е от областта на хуманитарните науки, 24,2% от приложните и 23,8% от точните науки, т. е. вторият и третият дял науки са еднакво застъпени, без степенуване, което се явява при Народната и Университетската библиотека.

Характерът на комплектуването при трите големи библиотеки се очертава следователно така:

1. Силен уклон към хуманитарните науки при Университетската и при Народната библиотека, много по-слаб — при Академичната; известна насоченост към точните науки — в Университетската, към приложните в Народната и еднакво застъпване на двете — в Академичната.

2. Въпреки подчертаното профилирано набавяне в отделните вузовски библиотеки те не винаги се явяват най-богато комплектуваните по съответния отрасъл. В това отношение трите големи библиотеки обикновено ги превишават. Така библиотеката при Висшия медицински институт набавя в областта на медицината на абсолютни числа по-малко от Народната библиотека и почти наравно с Академичната. Библиотеката при Висшия селскостопански институт набавя чувствително по-малко от Академичната и само с 1/3 повече от Народната в областта на селското стопанство. Библиотеката при Висшия икономически институт — по-малко от трите библиотеки в областта на икономическите науки. Единствено библиотеката при висшите технически институти се снабдява по-богато с профилната литература от трите големи библиотеки. С една дума, набавеното от трите големи библиотеки е решително по-голямо по обем от това, което набавят вузовските библиотеки, които са на второ или дори на трето място по профилния за тях отрасъл.

3. От друга страна, и при трите големи библиотеки не винаги онази от тях, която има подчертана насоченост към даден дял от науките, е и най-богато комплектувана по него. Така въпреки най-силно подчертания хуманитарен уклон Университетската библиотека отстъпва по броя на набавената литература на Народната библиотека, която в

абсолютни числа набавя по-богато литературата от тези науки. При приложните науки библиотеката при БАН набавя почти толкова литература (взето в абсолютни числа), колкото Народната библиотека въпреки подчертания уклон на последната към тях. Само при точните науки подчертаната насоченост на библиотеките отговаря на действителния обем на набавената литература.

Тези особености се подчертават и от анализа, който може да се направи на Бюлетина за новонабавени книги на чужди езици.

Както се каза, той дава сведения за набавената от библиотеките литература в заглавия. Наистина тези данни представляват поради редицата изтъкнати причини само една част от годишното постъпление на библиотеките, но тъй като това е тъкмо актуалната и пълноценната чужда литература, анализът им показва най-характерните черти на днешното комплектуване.

Според сведенията на Бюлетина заглавията на отрасловата литература, която вузовските библиотеки набавят, представлява дори по-голям дял от общия им прираст, отколкото това бе при томовете, т. е. вузовските библиотеки комплектуват, относително взето, повече заглавия по профилния за тях отрасъл, отколкото трите големи библиотеки. Но заедно с това тук се вижда много ясно, че набавените от тях заглавия са неколккратно по-малко от тези при големите библиотеки

Що се отнася до трите големи библиотеки, набелязаните тенденции в тяхното комплектуване се подчертават още по-силно. Така при Академичната библиотека комплектуването има по-ясно изразен универсален характер, защото набавената литература от трите големи отрасли дяла се почти изравнява. При Народната библиотека уклонът към приложните науки е много по-силно подчертан — комплектуваната литература от областта на приложните науки (взета в заглавия) дори превишава литературата от хуманитарните науки. При Университетската библиотека твърде категорично се утвърждава хуманитарният уклон в комплектуването ѝ. Освен това проличава и една нова особеност. Комплектуването на двете големи библиотеки — Академичната и Народната, — анализирано по отношение на заглавията, които те набавят, губи своя хуманитарен характер. Хуманитарният уклон остава типичен само за Университетската библиотека. Очевидно двете библиотеки набавят повече литература от категориите, невключени в Бюлетина, а може би и набавената от тях литература от областта на хуманитарните науки е в много повече екземпляри. Всичко това изменя основния уклон на тяхното цялостно комплектуване.

И на последно място този анализ посочва също, че очертаният уклон в комплектуването на една или друга библиотека не е свързан непременно с най-богато комплектуване на съответната група литература. Така, взето в абсолютни числа, най-богато комплектуване в областта на хуманитарните науки има Народната библиотека и след това Академичната, въпреки че подчертан уклон в тази област има Университетската библиотека. Най-богато комплектуване по точните науки

има библиотеката при БАН, въпреки че тази група науки, процентно взето, е най-слабо застъпена при нея. Най-богато комплектуване по приложни науки има също Народната библиотека, въпреки че съответните специализирани вузовски библиотеки набавят, относително взето, много по-голям дял от тези области.

Много показателни за комплектуването на отделните библиотеки са и данните, които анализът на Бюлетина дава по отношение на разпределянето на набавените заглавия. Къде отиват новите книги?

Направеното изследване обхваща литературата от 101 при всичко 132 отраслови отдела на Бюлетина, които сме събрали общо в 12 групи. То се отнася само до софийските библиотеки.

Установява се, че при литературата на руски език 78% от всички заглавия се набавят средно в 2,7 библиотеки, а останалите 22% само в една библиотека (табл. XII). Сравнително „най-популярна“, т. е. най-много се дублира литературата по философия и математика. При философия само 12,5% от заглавията се получават в една библиотека, а останалите 87,5% — в средно 3,8. При математика 11% — в една библиотека и 89% — в 3,3. Сравнително най-слабо разпространена е литературата върху изкуството. Тук 47% от заглавията се набавят в една библиотека, а останалите 53% се явяват в 2,4 места.

При книгите на латиница се констатира по-слабо дублиране и съответно по-силна концентрация на набавената литература. Тук 87,3% от набавените заглавия се намират само в една библиотека, а останалите 12,7% се повтарят средно в 2,1 места (табл. XII). Най-слабо се дублират книгите от областта на геологията, географията и политическите науки. Най-силно — книгите по техника и по естествени науки. Тук 14,8%, съответно 20,4% от заглавията се явяват в две, съответно в 2,3 библиотеки. Разпространението на литературата от останалите отрасли се движи около посочените по-горе средни числа.

Трябва да се отбележи, че дублирането в действителност е по-голямо. Както се каза вече, библиотеките закъсняват с изпращането на сведения до редакцията на Бюлетина и поради това част от набавените дублиращи се заглавия не се отразяват в него. Освен това дублирането, за което става дума, се отнася само до заглавията, не и до екземплярите, придобити от отделните библиотеки, тъй като Бюлетинът не дава възможност да се видят дубликатите, набавени вътре в отделната библиотека.

Библиотеките, в които отиват книгите, са главно трите големи библиотеки. При 100 заглавия от хуманитарните науки 64 отиват едновременно в трите, 7 — в Народната и Академичната, 6 — в Народната и Университетската, 6 — в Академичната и Университетската. При точните науки 62 заглавия отиват в трите, 6 — в Народната и Академичната, 5 — в Народната и Университетската и 18 — в Академичната и Университетската. При техника 30 заглавия отиват в трите, 42 — в Народната и Академичната, 2 — в Народната и Университетската и 7 — в Академичната и Университетската и т. н.

Изобщо анализът на Бюлетина показва, че лъвският пай от литературата, която влиза в страната, отива в Народната и Академичната и само отчасти в Университетската библиотека.

Като се има пред вид, че се касае за научна литература, която се търси сравнително от по-малък кръг читатели и която се набавя от библиотеки в един град, които са близо една до друга, основателен е въпросът, има ли нужда от такова дублиране на този широк кръг заглавия от различни области на знанието при пропусчане на толкова голям брой от важни и ценни публикации. Специално при руската литература е ясно, че се набавя всичко, което е под ръка, като за сметка на това се пропуска онова, което изисква усилия, за да бъде издирено и доставено. Достатъчна илюстрация в това отношение дават списъците от липсващи автори и заглавия, които специалното проучване на фонда на Народната библиотека, споменато по-горе, изброява (72).

Може би се смята, че трите големи библиотеки са с най-голямо значение в страната — едната е национална, другата — към най-голямото научно учреждение, а третата — към най-старото и голямото висше учебно заведение — и следователно редно и естествено е да бъдат привилегировани. Но ако силите и средствата не достигат за пълноценното комплектуване на вузовските библиотеки, редно ли е да се изграждат три еднакво големи библиотеки, и то разположени една до друга? И ако областите на Академичната и Университетската библиотека се определят от нуждите на конкретни научноизследователски звена, не е основателно в тези области именно Народната библиотека да ги дублира. В това отношение много показателен е анализът на фондовете на Народната библиотека. Въпреки новия профил, който библиотеката е поела вече от толкова години, отрасловият характер на фонда ѝ е много слабо променен. За периода от 1944 до 1960 г. относителният дял на техническата литература например се е увеличил едва с 6,1%, на медицинската — с 1,7%, на селскостопанската — с 1,2% (73). Те представляват съответно 8,58, 5,94 и 3,86% от фонда ѝ. Очевидно не се изгражда лесно една научна библиотека, нито може без затруднение да се проведе промяна в профила ѝ. Ясно е, че Народната библиотека трябва да насочи усилията си към своите специфични задачи и фондове.

Така отрасловият анализ на набавената литература, направен по данни от отчетите и от Бюлетина за нови книги, показва, че нашите тъй наречени универсални библиотеки се снабдяват по-богато от специализираните библиотеки с литература от техните отрасли. При това изразта не една универсална, а три многоотраслови научни библиотеки, които от своя страна също не са изяснили помежду си своята област на комплектуване. За една страна като нашата дублирането на книги, платени с чужда валута или с износ на и без това слабо търсената в чужбина българска книга, намалява покупателните ѝ възможности и поставя научния работник в невъзможност поне в една библиотека на страната да намери търсената книга. Такова комплектуване е неправилно — то води до непълно използване на възможностите на библиотеките, до нерационално

оползотворяване на парични средства и на труд и в крайна сметка до незадоволително обслужване на читателите.

Генерално подобряване на комплектуването на библиотечните фондове на научните библиотеки би могло да се постигне по пътя на въвеждане на специализирано комплектуване — ясно профилирано и строго координирано. То е свързано с намаляване на бързото нарастване на фондовете за сметка на повишаване на качеството на набавената литература. Също тъй с правилно и икономично изразходване на средствата и най-важно — с укрепване на гръбнака, на най-ценното, което отделните библиотеки имат. Превръщането на онези вузовски библиотеки, които имат широк профил, в централни за страната отрасли библиотеки ще подобри обслужването на читателите, като ще раздели отговорностите, свързани с това между всички научни библиотеки, включително и Народната и Академичната.

По този начин най-рационално ще се използват благоприятните възможности, които общата културна политика на партията и правителството създават.

Таблица I

Нарастване на библиотеките — 1960 спрямо 1939 г.

Библиотеки	Годишен прираст (в томове)		Увели- чение (пъти)	Книжовен фонд (в томове)		Увеличение (пъти)	Коефициент на прираст (в %) ⁶	
	1960	1939		1960	1939		1960	1939
НБ КМ	42 159	10 822 ¹	3,84	670 803	256 235 ¹	2,61	6,76	4,4
Б БАН	40 626	2 418 ²	16,8	582 437	44 098	13,2	7,50	5,80
УБ	25 040	16 739 ³	1,52	586 015	255 136 ³	2,29	4,46	7,02
ВИИ КМ	3994	588 ⁴	6,79	74 625	7 504 ⁴	9,94	5,65	— ⁶
ВИНС — В	2581	379 ³	6,81	76 647	14 070 ³	5,44	3,48	2,76
ВФСИ-Св	1385	1318 ³	1,05	38 720	10 000	3,87	3,70	— ⁶
ВИИИ НП	719	— ⁵	—	12 256	няма сведения		6,23	—
БДК	1769	— ⁵	—	24 981	няма сведения		7,61	—
	118 273	32 264	3,66	2 066 484	587 043	3,52	6,07	5,63

¹ В статистическия годишник за 1939 г. не са дадени дубликатите. Тук са прибавени, за да се уеднакви базата за сравнение. ² Сведенията са за 1938 г. ³ Сведенията са за 1938/39 г. ⁴ Сведенията са за 1940/41 г. ⁵ Не е набавено нищо. ⁶ В организационен период.

Таблица II

Перспективно нарастване на библиотеките

Характер	Библиотеки	Година на основаване	Фонд 1960 г.	Среден годишен прираст 1955/1960 г.	Срок на удвояване	Прираст за 1960 г.	Коефициент на прираст 1960 г.
Стари многоотраслови	НБ КМ	1878/9	670 803	44 958	15	42 159	6,76
	Б БАН	1869	582 437	36 892	15,8	40 626	7,50
	УБ	1888	586 015	18 485	31,6	25 040	4,46
Стари с широк профил	ВМИ	1918 ¹	160 793	5988	26,8	5467	3,5
	ВИИ КМ	1920	74 625	4842	15,4	3994	5,65
	ВССИ	1921 ²	115 771	4963	23,3	4415	4
	ВВМИ	1923 ³	45 034	2356	19,1	2077	4,84
	ВИНС - В	1927	76 647	3031	25,2	2581	3,48
	ВФСИ - Св	1936	38 720	1198	32,3	1385	3,70
	БДК	1912 ⁴	24 981	1668	15	1769	7,61
ВИИИ НП	1896 ⁵	12 256	731	16,8	719	6,23	
Млади с широк профил	ВТИ	1942	152 502	14 931	10,2	11 699	8
	ВМИ - П	1945	63 664	5134	12,6	3252	5,38
	ВССИ - П	1946	47 271	2360	20	3100	7
Млади с тесен профил	ВИФ	1946	26 539	2193	12,1	2336	9,65
	ВЛТИ	1948	18 691	2254	8,3	3620	24
	ВИХВП - П	1953	14 777	2042	7,2	1938	15,1
	ВИМЕС - Р	1954	22 579	2299	10,5	2139	10,48
	ВИТИЗ	1954	17 707	1316	13,4	2494	16,4
Всичко	—	—	2 751 812	152 195	—	160 810	6,38

¹ Като библиотека към Медицинския факултет на Софийския университет.² Като библиотека към Агрономическия факултет на Софийския университет.³ Като библиотека към Ветеринарномедицинския факултет на Софийския университет.⁴ Като библиотека към Държавното музикално училище.⁵ Като библиотека към Държавното рисувално училище.

Нарастване на библиотеките по години — от 1955 до 1960

Библиотеки	Общ прираст ¹									
	по години									
	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1955/1960 г.	1957/1960 г.		
1 НБ КМ	48 739	53 472	42 317	37 625	45 434	42 159	44 958	41 884		
2 Б БАН	35 902	35 205	36 831	37 642	35 150	40 626	36 892	37 562		
3 УБ	18 736	15 371	11 671	17 057	23 033	25 040	18 485	19 200		
4 ВТИ	21 550 ²	14 979	17 891	11 029	12 441	11 699	14 931	13 265		
5 ВМИ	7685	7445	4060	6571	4703	5467	5988	5200		
6 ВССИ	6299	5940	4700	4468	3956	4415	4963	4384		
7 ВИИ КМ	8380	4424	6158	2220	3874	3994	4842	4061		
8 ВВМИ	2739	3446	2110	1923	1839	2077	2356	1987		
9 ВИНС - В	2725	5234 ⁵	2390	2537	2720	2581	3031	2557		
10 ВФСИ - Св	— ³	872	796	1923	1012	1385	1198	1279		
11 ВМИ - П	6038	5387	4537	7305	4287	3252	5134	4845		
12 ВССИ - П	3184	1604	1273	1456	3545	3100	2360	2344		
13 ВЛТИ	2665	1853	1842	1106	2436	3620	2254	2251		
14 ВИФ	2542	2378	2310	1516	2075	2336	2193	2059		
15 ВИХВП - П	— ⁴	— ⁴	1075	4039	1118	1938	2042	2042		
16 ВИМЕС - Р	— ⁴	— ⁴	3332	1427	— ³	2139	2299	2299		
17 ВИИИ НП	794	538	708	933	690	719	731	762		
18 БДК	1861	1270	1424	1968	1718	1769	1668	1720		
19 ВИТИЗ	1311	559	997	1384	1153	2494	1316	1507		
Всячко	171 150	159 977	146 422	144 129	151 184	160 810	152 195	150 510		
Средно за годината	10 697	9410	7706	7585	8399	8464	8010	7922		

Продължава на следващата страница

Продължение от таблица III

Библиотеки	Нарастване в % към 1955 г.					Нарастване в % към 1957 г.							
	по години					по години							
	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1957	1958	1959	1960			
											Средно за периода 1957/60 г.		
1	НБ КМ	100	109,7	86,8	77,0	93,2	86,5	92,2	100	88,9	107,0	99,6	98,9
2	Б БАН	100	98,0	102,6	104,8	98,0	113,0	102,8	100	102,2	95,4	110,3	102,0
3	УБ	100	82,0	62,3	91,0	123,0	133,6	98,6	100	146,1	197,4	214,5	164,5
4	ВТИ	100	69,5	83,0	51,1	57,8	54,3	69,3	100	61,6	69,5	65,4	74,0
5	ВМИ	100	96,8	52,8	85,5	61,2	71,1	77,9	100	161,8	115,8	134,6	128,0
6	ВССИ	100	94,3	74,6	70,9	62,8	70,0	78,8	100	95,0	84,1	94,0	93,3
7	ВИИ КМ	100	52,8	73,5	26,5	46,2	47,6	57,7	100	36,0	62,9	64,8	65,9
8	ВВМИ	100	125,8	77,0	70,2	67,0	75,8	86,0	100	91,1	87,1	98,4	94,2
9	ВИНС - В	100	192,0	87,7	93,1	99,8	94,7	111,2	100	106,2	113,8	108,0	107,0
10	ВФСИ - Св	100	—	—	—	—	—	—	100	241,6	127,0	174,0	160,3
11	ВМИ - П	100	89,2	75,1	120,9	71,0	53,8	85,0	100	161,0	94,5	71,7	106,8
12	ВССИ - П	100	50,3	39,9	45,7	111,0	97,3	74,0	100	114,4	278,5	243,5	184,0
13	ВЛТИ	100	69,5	60,1	41,5	91,0	135,8	84,6	100	60,0	132,2	196,5	122,0
14	ВИФ	100	93,5	90,9	59,6	81,6	91,8	86,3	100	65,6	90,0	101,0	89,0
15	ВИХВП - П	100	—	—	—	—	—	—	100	376,0	104,0	180,0	190,0
16	ВИМЕС - Р	100	—	—	—	—	—	—	100	42,8	—	64,2	169,0
17	ВИИИ НП	100	67,8	89,1	117,5	86,1	90,0	92,0	100	131,7	97,4	101,5	107,6
18	ВДК	100	68,2	76,5	106,0	92,3	95,0	89,6	100	138,2	120,6	124,2	120,8
19	ВИТИЗ	100	42,6	76,0	105,5	88,0	190,0	100,0	100	138,8	115,6	250,0	151,0
	Всичко	100	93,4	85,5	84,2	88,3	93,9	88,9	100	98,4	103,2	109,8	102,8
	Средно за годината	100	87,9	72,0	70,9	78,5	79,1	74,9	100	98,4	109,0	109,8	102,8

1 Обхваща всички видове материали.

2 Не е включено дарение от 5500 стандарта, с което се полага началото на сбирката.

3 Няма сведения.

4 В организационен период.

5 От тях 2859 т. предалени от Варненската търг.-индустриална камара.

Таблица IV

Прираст на библиотеките по вид материали — 1955 и 1960 г.

Библиотеки	1955 г.											
	общ прираст					прираст на книги и пер. изд.						
	всичко	книги и пер. изд. (томове)	%	други материали	%	всичко (томове)	книги (томове)	%	пер. изд. (томове)	съотношение книги: пер. изд.		
1	НБ КМ	48 739	34 989	87,7	6001	12,3	34 989	29 385	84	5604	16	5,3 : 1
			77481									
2	Б БАН	35 902	34 433	95,9	1469	4,1	34 433	29 177	84,7	5256	15,3	5,8 : 1
3	УБ	18 736	18 736	100	—	—	18 736	16 081	85,9	2655	14,1	6 : 1
4	ВТИ	21 550 ²	21 220	98,5	330 ²	1,5	21 220	20 212	93,3	1008	4,7	20 : 1
5	ВМИ	7685	7685	100	—	—	7685	7198	93,7	487 ³	6,3	14 : 1
6	ВССИ	6299	6299	100	—	—	6299	5206	82,6	1093	17,4	5 : 1
7	ВИИ КМ	8380	8380	100	—	—	8380	7163	85,5	1217	14,5	5,8 : 1
8	ВВМИ	2739	2739	100	—	—	2739	2460	89,8	279	10,2	8,8 : 1
9	ВИНС - В	2725	2725	100	—	—	2725	2025	74,3	700	25,7	2,2 : 1
10	ВФСИ - Св	— ⁴	— ⁴	—	— ⁴	—	— ⁴	— ⁴	—	— ⁴	—	—
11	ВМИ - П	6038	6038	100	—	—	6038	5309	87,9	729	12,1	8 : 1
12	ВССИ - П	3184	3184	100	—	—	3184	2968	93,1	221	6,9	13 : 1
13	ВЛТИ	2665	2665	100	—	—	2665	2421	90,8	244	9,2	10 : 1
14	ВИФ	2542	2542	100	—	—	2542	2223	87,4	319	12,6	7 : 1
15	ВИХВП - П	— ⁵	— ⁵	—	—	—	— ⁵	— ⁵	—	— ⁵	—	—
16	ВИМЕС - Р	— ⁵	— ⁵	—	—	—	— ⁵	— ⁵	—	— ⁵	—	—
17	ВИИИ НП	794	794 ⁶	100	—	—	794	730 ⁶	92	64	8	11 : 1
18	БДК	1861	1861 ⁶	100	—	—	1861	1789 ⁶	96	72	4	24 : 1
19	ВИТИЗ	1311	1311	100	—	—	1311	1232	94	79	6	15,5 : 1
	Общо	171 150	163 346	95,5	7800	4,5	155 601	135 574	87,2	21 027	12,8	6,8 : 1

Продължава на следващата страница

Продължение от таблица IV

1960 г.

	Библиотеки		общ прираст				прираст на книги и пер. изд.				свѣтлост. книги : периодич. издания		
			всѣчко	книги и пер. изд. (тома)	%	други материали	%	всѣчко (томове)	книги (томове)	№		пер. изд. (томове)	%
1	НБ КМ	42 159	34 992	83	7167	17	34 992	24 599	70,3	10 393	29,7	2,37 : 1	
2	Б БАН	40 626	39 971	98,4	655	1,6	39 971	27 829	69,7	12 142	30,3	2,3 : 1	
3	УБ	25 040	25 040	100	—	—	25 040	21 964	87,7	3076	12,3	7,1 : 1	
4	ВТИ	11 699	11 301	96,6	398	3,4	11 301	10 035	89	1266	11	8 : 1	
5	ВМИ	5467	5467	100	—	—	5467	2461	45	3006	55	0,81 : 1	
6	ВССИ	4415	4362	98,8	53	1,2	4362	3082	70,6	1280	29,4	2,4 : 1	
7	ВИИ КМ	3994	3950	99	44	1	3950	2983	75,5	967	24,5	3 : 1	
8	ВВМИ	2077	2077	100	—	—	2077	1637	78,8	440	21,2	3,7 : 1	
9	ВИНС-В	2581	2571	99,6	10	0,4	2571	1707	66,4	864	33,6	2 : 1	
10	ВФСИ-Св	1385	1385	100	—	—	1385	1205	87	180	13	6,7 : 1	
11	ВМИ-П	3252	3252	100	—	—	3252	2629	80,8	623	19,2	4,2 : 1	
12	ВССИ-П	3100	3100	100	—	—	3100	2666	86	434	14	6,1 : 1	
13	ВЛТИ	3620	3465	95,7	155	4,3	3465	3000	86	465	13,4	6,1 : 1	
14	ВИФ	2336	2309	98,9	27	1,1	2309	1972	85,4	337	14,6	6,3 : 1	
15	ВИХВП-П	1938	1938	100	—	—	1938	1714	88,5	224	11,5	7,7 : 1	
16	ВИМЕС-Р	2139	2139	100	—	—	2139	1934	90,4	205	9,6	9,4 : 1	
17	ВИИИ НП	719	719 ⁶	100	—	—	719	620	86,2	99	13,8	6,2 : 1	
18	БДК	1769	266	15	1503	85	266	243	91,4	23	8,6	99 : 1	
19	ВИТИЗ	2494	2405	96,5	89	3,5	2405	2279	94,8	126	5,2	18 : 1	
	Общо	160 810	150 709	94	10 094	6	150 709	114 559	76,1	36 150	23,9	3,1 : 1	

1 Прехвърлени от неорганизираните фондове на библиотеката.

2 Не е включено дарение от 5500 стандарта, с което се полага началото на сборката.

3 Съществува е практика да не се инвентаризират периодичните издания, изпращани в клиниките.

4 Няма сведения.

5 В организационен период.

6 Включени са албумите и нотите.

Таблица V

Разходи за покупка на книги и периодични издания през 1960 г.

Гиблотеки	Всичко лева	От тях за				Съотношение разходи между книги и пер. изд.	
		книги	%	пер. изд.	%		
НБ КМ	491 159 ¹	311 347 ¹	63,4	179 812 ¹	36,6	1,7 : 1	} 1,52 : 1 средно
Б БАН	990 522 ²	570 261	57,5	420 261	42,5	1,3 : 1	
УБ	407 677	261 041	64	146 636	36	1,7 : 1	
ВТИ	339 615	209 615	61,7	130 000	38,3	1,6 : 1	} 1,37 : 1 средно
ВМИ	525 448	321 248	61,1	204 200	38,9	1,6 : 1	
ВССИ	173 924	90 000	51,7	83 924	48,3	1,1 : 1	
ВИИ КМ	47 693	33 079	69,4	14 614	30,6	2,2 : 1	
ВВМИ	63 000	35 000	55,5	28 000	44,5	1,3 : 1	
ВИНС - В	30 000	15 000	50	15 000	50	1 : 1	
ВФСИ - Св	— ³	— ³	—	— ³	—	—	
ВМИ - П	218 000	130 000	59,6	88 000	40,4	1,5 : 1	
ВССИ - П	97 863	65 213	66,6	32 650	33,4	2 : 1	
ВЛТИ	61 160	35 000	57,2	26 160	42,8	1,3 : 1	
ВИФ	35 780	16 460	46	19 320	54	0,85 : 1	
ВИХВП - П	62 200	47 500	76,3	14 700	23,7	3,2 : 1	
ВИМЕС - Р	— ³	— ³	—	— ³	—	—	
ВИИИ НП	30 000	20 803	69,4	9 197	30,6	2,2 : 1	}
БДК	42 980	26 073	60,6	16 908	39,4	1,5 : 1	
ВИТИЗ	41 930	23 330	55,6	18 600	44,4	1,3 : 1	
Общо	3 658 951	2 210 969	60,4	1 447 982	39,6	1,53 : 1	

¹ За книгообмен са дадени още: 258 969 лв. — 116 447 лв. за книги и 142522 лв за периодични издания; съотношението тогава става 1,32 : 1.

² За книгообмен са дадени още 509 478 лв.

³ Няма сведения.

Таблица V

Анализ на новонабавените книги по език
1960 г.

Библиотеки	Всичко набавени томове	от които :				от чуждите книги :					
		бъл-гарски	%	чужди	%	руски	% от чуждите	% от всички набавени	други чужди	% от чуждите	% от всички набавени
НБ КМ	24 599	9553	38,8	15 046	61,2	7057	46,7	28,7	7989	53,3	32,5
Б БАН	27 829	5762	20,8	22 067	79,2	11 756	53,3	42,2	10 311	46,7	37
УБ	21 264	9664	45,4	11 600	54,6	8414	72,6	39,6	3186	27,4	15
ВТИ	10 035	2044	20,4	7991	79,6	6464	80,9	65	1527	19,1	15
ВМИ	2461	628	2,54	1833	74,5	1152	62,8	47	681	37,2	27,5
ВССИ	3082	1031	33,5	2051	66,5	1545	75,3	51,1	506	24,7	16,4
Общо	89 270	28 682	32,1	60 588	68	36 388	60	40,8	24 200	40,1	27,1

Продължава на следващата страница

1955 г.

продължение от табл. VI

Библиотеки	Всичко набавени томове	от които :				от чуждите книги :					
		бъл- гарски	%	чужди	%	руски	% от чужд- дите	% от всички наба- вени	други чужди	% от чужд- дите	% от всички наба- вени
НБ КМ	29 385	7989	27,2	21 396	72,8	16 042	75	54,6	5354	25	18,2
Б БАН	29 177	7663	26	21 514	74	12 660	58,8	43,4	8854	41,2	30,6
ВТИ	20 212	10 650	52,7	9562	47,3	8622	90	42,7	940	10	4,6
ВССИ	5206	2741	52,6	2465	47,4	2093	84,9	40,2	372	15,1	7,4
Общо	83 980	29 043	34,57	54 937	65,43	39 417	71,75	46,94	15 520	28,25	18,49

З а б е л е ж к а. Сведения за Университетската библиотека и за библиотеката към Висшия мед. и-т няма.

Таблица VII

Новонабавени книги 1960 г. — съотношение между томове и заглавия

Библиотеки	Набавени ¹				Отразени в „Бюлетина“ ²						
	всичко томове	%	всичко загла- вия	%	от заглавията		чужди заглавия				
					на бълг. език	на чужд ез.	съоб- щени	% от наба- вени чужди	корек- ции за късно съоб.	несъоб- щени	% от набаве- ните чужди
НБ КМ	24 599	100	17 829	72,4	4352	13 477	8036	59,7	—	5441	40,3
Б БАН	27 829	100	21 333	76,7	4452	16 881	7476	44,3	600	8805	52,2
УБ	21 964	100	11 580	52,7	4452	7128	3857	54,3	383	2888	40,5
ВТИ	10 035	100	5970	59,4	1209	4761	1088	22,8	100	2124	77,8

¹ Сведения по отчетите на библиотеките.

² На софийските библиотеки.

Таблица VIII

Новонабавени книги в библиотеката на БАН и тяхното отражение в Бюлетина 1960 г.

Набавени общо :			
Български	4452		20,96
Съобщени в „Бюлетина“ чужди заглавия	7476		35,05
Корекция за късно съобщени 7—8%	600		2,84
Несъобщени в „Бюлетина“ чужди заглавия :			
а. антикв. набавени (покупка, книгообм.)	2723		
от необработен фонд към	1600		
	общо	4323	— 20,27
допълн. набавени руски заглавия към	2000		9,37
б. отпечатъци	1932		9,06
в. не в профила на библиотеката (популар., на редки езици, учебни помагала, художествена) към	550		2,58
	несъобщени всичко	8805	41,28
Общо заглавия		21 333	100

Таблица IX

Анализ на новонабавените книги по отрасли
(Сведения по Бюлетина на софийските библиотеки — 1960 г.)

Отрасъл	Заглавия	% от общо набавени	От тях :			
			на руски език	%	на други езици	%
Всичко набавено,	14008	100	6457	46,1	7551	53,9
от които						
Обществено политически науки, вкл. история	3772	27	1900	13,6	1872	13,4
Филологически науки, вкл. художествена литература	853	} 9,5	390	} 4,1	463	} 5,4
Изкуство	486		184		302	
Общо хуманитарни науки	5111	36,5	2474	17,7	2637	18,8
Техника, вкл. геодезия	2875	20,5	1744	12,5	1131	8
Медицина, вкл. физкултура	2017	14,4	625	4,4	1392	10
Селско стопанство	1141	8,1	506	3,6	235	4,5
Общо приложни науки	6033	43	2875	20,5	3158	22,5
Естествени науки, вкл. география	726	} 20	412	} 7,8	314	} 12,2
Математика, физика, химия, астрономия	1413		484		929	
Биологични науки	646		194		453	
Общо точни и естествени науки	2785	20	1090	7,8	1695	12,2
Общи справочници	79	0,5	18	0,1	61	0,4

Таблица X

Нарастване на отделните библиотеки — съотношение 1960 г.

Група	Библиотеки	Година на основаване	Прираст за 1960 г.	Фонд 1960 г.	Срок на удвояване	Коефициент на прираст	
I	{	ВЛТИ	1948	3620	18 691	5,1	24
		ВИТИЗ	1954	2494	17 707	7,1	16,4
		ВИХВП-П	1953	1938	14 777	7,6	15,1
II	{	ВИФ	1948	2336	26 539	11,4	9,65
		ВИМЕС-Р	1954	2139	22 579	10,5	10,48
		ВССИ-П	1946	3100	47 271	15,2	7
		ВМИ-П	1945	3252	63 664	19,5	5,38
		ВИИ КМ	1920	3994	74 625	18,7	5,65
		ВТИ	1942	11 699	152 502	13	8
		Б БАН	1869	40 626	582 432	14,4	7,5
НБ КМ	1878/9	42 159	670 803	15,9	6,7		
III	{	ВВМИ	1923	2077	45 034	21,7	4,84
		УБ	1888	25 040	586 015	23,4	4,46
		ВССИ	1921	4415	115 771	26,2	4
		ВМИ	1918	5467	160 793	29,4	3,5
		ВФСИ-Св	1936	1385	38 720	28	3,7
		ВИНС-В	1927	2581	76 647	29,7	3,48

Таблица XI

Анализ на новонабавените книги по отрасли
(Сведения по отчетите — 1960)

Библиотеки	Всичко томове	Хуманитарни науки				% общо за хума- нит. н.	Естеств. науки	%
		обществ. полит. н.	%	лите- рат. н.	%			
НБ КМ	24 599	7220	29,3	7446	30,3	59,6	2466	10
Б БАН	27 829	7222	25	5164	18,5	43,5	6751	24,2
УБ	21 285 ¹	8808	40,1	5374	24,5	64,6	4933	22,5
ВТИ	10 035 ²	862	8,6	46	0,46	9	1786	18
ВМИ	2461	133	5,4	—	—	5,4	225	9,1
ВССИ	3082	591	19,2	163	5,2	24,4	625	20,3

Библиотеки	Всичко томове	Приложни науки						% общо за при- ложни н.	Справоч- ници	%
		техни- чески н.	%	меди- цина	%	сел. стоп. н.	%			
НБ КМ	24 599	3480	14,1	2398	9,8	917	3,7	27,6	672	2,7
Б БАН	27 829	2721	9,7	1861	6,7	2055	7,4	23,8	2055	7,4
УБ	21 285 ¹	1056	4,8	417	1,9	499	2,3	9	198	0,9
ВТИ	10 035 ²	7223	72,9	—	—	—	—	12,9	—	—
ВМИ	2461	—	—	1956	80	—	—	80	147	6
ВССИ	3082	158	5,1	129	4,2	1287	41,7	51	129	4

¹ В отчета на библиотеката няма сведения за отрасловото разпределение на 679 книги.

² В отчета на библиотеката няма сведения за отрасловото разпределение на 118 книги.

Таблица XII
Разпределение на набавената литература в софийските библиотеки
(Сведения от Бюлетина — 1960 г.)

Руска литература

Отрасли	Общо	Заглавия				Екземляри			
		само в 1 б-ка	%	в няколко б-ки	%	общо	само в 1 б-ка	в няколко б-ки	средно дублиране
Исторически науки	328	76	22,5	252	77,5	791	76	715	2,8
Икономически науки ¹	512	99	19,3	413	80,7	743	99	644	1,6
Политически науки ²	421	76	18	345	82	1154	76	1078	3,1
Култура. Наука. Просвета ³	144	32	22,2	112	77,8	333	32	301	2,7
Философия. ⁴ Психология	56	7	12,5	49	87,5	196	7	189	3,8
Филологически науки ⁵	384	63	16,4	321	83,6	959	63	896	2,8
Изкуство ⁶	138	65	47,1	73	52,9	242	65	177	2,4
Математически науки ⁷	457	50	11	407	89	1416	50	1366	3,3
Геология. География ⁸	276	85	30,7	191	69,3	593	85	508	2,6
Естествени науки	142	43	30,2	99	69,3	342	43	299	3
Технически науки ⁹	1146	297	25,9	849	74,1	2552	297	2255	2,6
Медицина ¹⁰	257	54	21	203	79	732	54	678	3,3
Всичко	4261	947	22,2	3314	77,8	10 053	947	9106	2,74

Литература на други чужди езици

Исторически науки	442	402	90,9	40	9	485	402	83	2
Икономически науки ¹	420	382	90,9	38	9	459	382	77	2
Политически науки ²	212	197	92,9	15	7	227	197	30	2
Култура. Наука. Просвета ³	152	124	81,6	28	18,4	181	124	57	2
Философия. ⁴ Психология	183	160	87,4	23	12,6	206	160	46	2
Филологически науки ⁵	462	402	87	60	13	528	402	126	2,1
Изкуство ⁶	248	214	86	34	14	280	214	66	1,9
Математически науки ⁷	888	781	87,9	107	12,1	1011	781	230	2,1
Геология. География ⁸	163	151	92,6	12	7,4	177	151	26	2,1
Естествени науки	378	301	79,6	77	20,4	478	301	177	2,3
Технически науки ⁹	765	652	85,2	113	14,8	894	653	242	2,1
Медицина ¹⁰	653	568	87	85	13	747	568	179	2,1
Всичко	4968	4334	87,3	632	12,7	5673	4334	1339	2,1

¹ Без статистика и международни отношения.

² Без обществени науки в цялост.

³ Без библиотекознание, музейно дело и архивно дело.

⁴ Без логика, етика, естетика.

⁵ Без история на народното творчество.

⁶ Без хореография, театър и кино.

⁷ Без кристалография и астрономия.

⁸ Без геодезия, геофизика и странознание.

⁹ Без общотехнически дисциплини, транспорт, минно дело и промишленост.

¹⁰ Само 1, 4, 7, 9, 13, 14 и 23 подотдели от Бюлетина.

ИЗПОЛЗУВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. RUGGLES, M. J. a. V. *Mostecky. Russian and East European publications in the libraries of the United States.* New York, 1960. 396 p.
2. STATISTICAL yearbook — 1963. New York, United Nations, 1964. p. 668—671.
3. BARKER, R. E. *Le livre dans le monde. Étude sur le commerce international du livre.* (Paris) UNESCO (1957). 116 p.
4. ГРИГОРЬЕВ, Ю. В. Некоторые вопросы комплектования зарубежных библиотек. — Библиотекосведение и библиография за рубежом. Вып. 6. М., 1960. с. 5—22.
5. ENNIS, P. H. Technological change and the professions: neither Luddite nor technocrat. — *Library quarterly.* XXXII. 1962, 3, p. 189—198.
6. The SCIENCE of science. Society in the technological age. London, 1964. 236 p.
7. TIEMANN, H. Materialien zur Bedarfsrechnung für ein Etatmodell. — In: *Aus der Arbeit d. Bibliothekars. Aufsätze u. Abhandlungen Fr. Redenbacher z. 90. Geburtstags dargebracht.* 1960. S. 9—20.
8. STICKLER, M. u. Br. Zimmel. Der 7. Österreichischen Bibliothekartag. Loeben, 27—29. IX. 1962. — *Biblos.* XI. 1962, 4, S. 185—206. Показатели за разискванията, свързани с обсъждане на координацията в комплектуването на австрийските библиотеки.
9. JOURNÉES d'études des bibliothèques universitaires (30. XI—7. XII. 1961). — *Bulletin des bibliothèques de France.* VII. 1962, 2, p. 51—85. Особено интересни са: изказването на Lelièvre, анкетата на P. Salvan и предложението на L. N. Malclès.
10. BAUHAUIS, W. Erwerbung, Katalogisierung und Magazinierung in Amerikanischen wissenschaftlichen Bibliotheken. — In: *Zur Praxis der wissenschaftlichen Bibliotheken in USA.* Wiesbaden, 1956. S. 85—147.
11. ЛИСИЧКИН, С. М. Научно-техническата информация в Академията на науките на СССР. — *Научен живот.* 1960, 6, с. 8—12.
12. ПОЛУБОЯРИНОВ, М. М. Библиотеки СССР в 1960 г. (Некоторые цифры и факты). — Библиотеки СССР. Опыт работы. Вып. 19. М., 1962. с. 3—14.
13. RIDER, F. *The scholar and the future of the research library.* New York, 1944. Цитирано по: W. Bauhuis. Erwerbung, Katalogisierung... S. 141—142.
14. PITERNICK, G. Library growth and academic quality. — *College and research libraries.* XXIV. 1963, 3, p. 223—226.
15. COUNCIL on library resources. 8-th annual report for the year ending June 30, 1964. Washington [1964] 58 p.
16. СОКОЛОВ, А. В. Применение механизированного поиска в библиотеках. — *Советская библиография.* 1964, 1, с. 23—33.
17. ГИЛЯРЕВСКИЙ, Р. С. О будущем научно-технической книги. — В: *Книга.* Сб. IX. М., 1964. с. 371—386.
18. WOLK, L. J. van der. Der Fernschreiber im Leihverkehr der wissenschaftlichen Bibliotheken. — *Nachrichten für Dokumentation.* XI. 1960, 2, S. 78—84.
19. STATISTICAL yearbook — 1960. New York, United Nations, 1961. p. 574—593 и Statistical yearbook — 1964. New York, United Nations, 1965. p. 672—690.
20. ЧУБАРЬЯН, О. С. Библиотека и информация. — *Советская библиография.* 1964, 4, с. 3—13.
21. МИХАЙЛОВ, А. Н. Взаимосвязь научной информации с библиотечным делом и библиографией. — *Советская библиография.* 1965, 2, с. 6—12.

22. FRANCIS, F. C. Problems of large national and learned libraries. — In: (Congrès international des bibliothèques...) Bruxelles, 1955. Vol. I. p. 106—112.
23. JUNTKE, F. Magazinierung der toten Literatur. — Zentralblatt für Bibliothekswesen. 48. 1931, 8/9, S. 394—421; 10, S. 565.
24. METCALF, K. D. Spatial problems in university libraries. — Library trend. II, 1953/4, 4, p. 554—561.
25. SCHERRER, P. Die „Sonder-Sammelgebiete“ auf dem Österreichischen Bibliothekartag in Loeben, 27—29. IX. 1962. — Nachrichten VSB. 1962, 5.
26. НИКОЛИЋ, Р. Координација набавка у научним библиотекама Србије. (Реферат на пленуму Секције за научне библиотеке Савеза друштва библиотекара Југославије) — Библиотекар. XIII. 1961, 1—3, с. 62—66.
27. TALMADGE, R. L. The Farmington plan survey. An interim report. — College and research libraries. XIX. 1953, p. 375—383.
28. VOSPER, R. International book procurement, or, Farmington extended. — College and research libraries. XXI. 1960, p. 117—124.
29. RAZUMOVSKY, M. La collaboration en matière d'acquisition d'ouvrages dans quelques pays d'Europe et aux Etat-Unis. Rapport présenté à la 28 ses. du Conseil de la IFLA. Bern, 27—31. VIII. 1962. — Bulletin des bibliothèques de France. VIII. 1963, 4, p. 161—174.
30. КООРДИНАЦИЯ комплектувания иностранной литературы. Л., 1963. 95 с.
31. МОХОВА, У. К. Опыт работы городского межведомственного библиотечного совета г. Ленинграда. — Библиотеки СССР. Опыт работы. Вып. 16. М., 1961. с. 5—17.
32. ЛЮТОВА, К. В. и И. О. Александрова. К вопросу о координации комплектувания иностранной литературы в системе академических библиотек Ленинграда. — Библиотеки СССР. Опыт работы. Вып. 19. М., 1962. с. 28—37.
33. БИБЛИОТЕКОВОЕДЕНИЕ и библиография за рубежом. Сборник. Вып. 6. Комплектование библиотечных фондов. М., 1960. 142 с.
34. ЕГОРОВ, П. И. Некоторые проблемы координации комплектувания. По материалам координации в капиталистических странах. — Библиотековедение и библиография за рубежом. Вып. 6. М., 1960. с. 83—104.
35. ТРОЯНОВА, Б. Профилиране на научните библиотеки у нас. — В: Сборник в чест на акад. Н. В. Михов. С., 1959. с. 61—72.
36. ДЮГМЕДЖИЕВ, Ю. Съгласувано набавяне на западна периодика в българските библиотеки. — Библиотекар. 1963, 12, с. 5—10.
37. ТРОЯНОВА, Б. Божинова. Основни насоки в развитието на българските библиотеки след Девети септември. — Известия на Нар. б-ка „Кирил и Методий“ и Библиотеката на Соф. университет „Климент Охридски“. Т. IV <X>. С., 1965. с. 105—120.
38. СТАТИСТИКА на културата — 1961. С., ЦСУ, 1962. с. 111—150 и за 1963 г. С., ЦСУ, 1964. с. 117—190.
39. СТАТИСТИЧЕСКИ годишник на царство България. 1940. С., Гл. дир. на статистиката, 1941. с. 720—723.
40. СТАТИСТИЧЕСКИ годишник на Народна република България. 1962. С., ЦСУ (1963). с. 348—349.
41. ТОШЕВА, Снежина, Ст. Шиклев и Т. Арабаджиева. Справочник на библиотеките в България. (Съст...) С., НБ „ВК“, 1963. 389 с.
42. БОШНАКОВ, Д. К. Научно-техническата информация в големите производствени предприятия и заводи у нас. — Годишник на Бълг. библиографски институт. VIII. С., 1962. с. 98—109.
43. СТАТИСТИКА на образованието. 1960/61. С., ЦСУ, 1962, с. 48—67.
44. ДОКЛАД за резултатите от прегледа на библиотеките при висшите учебни заведения — 1962. (С., Метод. кабинет на Нар. б-ка „Кирил и Методий“, 1962). — 12 с. Машинопис.
- 44а. ШОПОВА, Сл. Състояние и перспективно развитие на библиотеките при висшите учебни заведения. — Известия за 1956 г. на Държ. б-ка „В. Коларов“. С., 1958. с. 54—76

45. НАРЕДБА за задачите и устройството на Народната библиотека „Кирил и Методий.“ — Държавен вестник. 1964, бр. 76 от 25. IX.
46. БОРОВ, Т. Доклад на директора на Народната библиотека в София за дейността на същата от 9. IX. 1944 до 9. IX. 1946. — Годишник на Бълг. библиографски институт. Т. I. С., 1948, с. 626—630.
47. БОРОВ, Т. Доклад-изложение на директора на Народната библиотека в София относно новостроящата се сграда на библиотеката до министъра на информацията и изкуствата, копие министъра на финансите... — Годишник на Бълг. библиографски институт. Т. I. С., 1948, с. 623—625.
48. КРЪСТАНОВ, Л. Българската академия на науките по верен път. — Ново време. 1965, 4, с. 25—35.
49. МАЛЧЕВА, Т. и Ал. Панчев. Развой на библиотеката до 9 септември 1944 г. — Известия на Централната библиотека при БАН. Т. I. С., 1959, с. 5—20.
50. РАЛЕВА, О. и М. Радославова. Библиотеката при БАН след 9 септември 1944 г. — Известия на Централната библиотека при БАН. Т. I. С., 1959, с. 22—54.
51. ДАФИНОВ, З. Научно-техническите библиотеки — база за научно-техническа информация. — Библиотекар. 1964, 1, с. 3—8.
52. ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 167 на Министерския съвет за библиотечното дело у нас. — Известия на Президиума на Нар. събрание. 1957, бр. 63 от 6. VIII. Също — Библиотекар. 1957, 8—9, с. 1—4.
53. КАЛАЙДЖИЕВА, К. За мястото, ролята и задачите на националната библиотека. — Известия на Нар. б-ка „Кирил и Методий“ и Библиотеката при Соф. университет „Климент Охридски“. Т. IV <X>. С., 1965, с. 13—39.
54. БОРОВ, Т. Народна библиотека ли? — В: Книги, библиотеки, библиография. I. 2. изд. С., Държ. изд. 1947. с. 113—117.
55. ОТЧЕТ на Висшето търговско училище — Варна, за академичната 1936/7. — Годишник на Висшето търг. у-ще — Варна. X. В., 1938. с. 7—11. Също за 1937/8 до 1939/40. — Годишник XI. 1939—XIII. 1941. с. 3—32, 3—15, 3—19.
56. ОТЧЕТ за академичната дейност и състояние на Свободния университет през уч. 1930/31. — Годишник на Свободния университет за държ. и стоп. науки. X, XI и XII. С., 1932. с. 71—80, 97—103. Също за 1932/3, 1934/5 и 1935/6 — Годишник XIII. 1933, XV. 1935, XVI. 1937. с. 1—31, 41—51; 1—56.
- ОТЧЕТ на академичния съвет за живота и дейността на Висшето търговско училище „Дим. А. Ценов“ през 1936/7. — Годишник на Висше търг. у-ще „Дим. А. Ценов“ — Свищов. 1937. с. 8—9. Също за 1939/40 — Годишник XV. 1941. с. 13
57. КОСТОВА, М. Библиотеката при института. — Годишник на Висшия институт за изобразителни изкуства. 1944—1959. С., 1959. с. 78—79.
58. ДЕВЕТО постановление на Министерския съвет, взето в заседанието му от 30. I. 1945 г. протокол № 19 — Държавен вестник. 1945, бр. 27 от 3. II. Също — Годишник на Бълг. библиографски институт. Т. I. С., 1948. с. 620.
59. БОШИНАКОВ, Д. Българската книга във възход и цифри. Библиографско-статистически анализ. — Литературен фронт. 1963, бр. 21 от 24. V.
60. БОРОВ, Т. Руски книги за българските библиотеки. — В: Славянско братство. С., 1945. с. 84—90.
61. ДОКЛАД за дейността на Българския библиографски институт през 1946. — Годишник на Бълг. библиографски институт. Т. I. С., 1948, с. 605—612 Също за 1947 до 1953 — Годишник II. 1952, с. 320—338 и III. 1955, с. 188—202.
62. [БОРОВ, Т.] Народна библиотека — София. 1948—1949 и следв. [Схема на организационната ѝ структура] до завършване новата сграда. С. [1948]. 1 с.
63. ДРАГАНОВ, Ст. 20 години читалищно строителство. — Читалище. 1964, 9, с. 20—21.
64. REDENBACHER, Fr. Die Erwerbung. — In: Handbuch der Bibliothekswissenschaft. 2. verm. u. verb. Aufl. Bd. II. Wiesbaden, 1961. S. 113—241.
65. JAHRBUCH der Bibliotheken, Archive und Dokumentationsstellen der Deutschen Demokratischen Republik. Jg. I. 1959. Berlin, 1961. 289 S.
66. КНИГИ и периодични издания в НРБългария. С., БИ, 1961. 20 табл.

67. ПЕЧАТЬ СССР в 1960 г. Статистические материалы. М., 1961. 180 с.
68. ПОПОВ, Иван. Актуални въпроси на науката и техническия прогрес. — Работническо дело. 1965, бр. 61 от 2. III.
69. ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 236 на ЦК на БКП и МС от 3. XII. 1959 г. за по-нататъшното развитие на българската наука и повишаване на нейната роля в социалистическото строителство. — Известия на Президиума на Нар. събрание. 1959, бр. 92 от 17. XI. Също — Бюлетен МПК. III. 1959. 12.
70. СВОДНЫЙ бюллетень новых иностранных книг, поступивших в библиотеки СССР. Сер. А и Б. М., Всесоюз. гос. б-ка иностр. литературы, 1960. разл. пол.
71. ACCESSIONSKATALOG. Foelleskatalog over Danske videnskabelige og faglige bibliotekers erhvervelser af udenlandsk litteratur. Bd V. 1958, København, 1963. 913 s.
72. СПАСОВА, М. Анализ на книжовния фонд на Народната библиотека „В. Коларов“ по отношение на основните съчинения и справочници. — Известия на Нар. б-ка „В. Коларов“ и Библиотеката на Соф. държ. университет. Т. II <VIII>. С., 1963. с. 56—166.
73. МИХАЙЛОВ, Г. 75 години Българска национална библиотека в цифри. — Известия за 1954 г. на Държ. б-ка „В. Коларов“. С., 1956. с. 311—332; за времето 1954—1960 г. сведенията са взети от отчетите на библиотеката.

О КОМПЛЕКТОВАНИИ НАУЧНЫХ БИБЛИОТЕК В БОЛГАРИИ

Божана Божинова-Троянова

Резюме

В кратком введении автор указывает на проблемы, возникающие сегодня перед комплектованием научных библиотек.

В гл. II он прослеживает основные направления в развитии болгарских библиотек после 9-го сентября 1944 г. и рассматривает особенности трех видов библиотек: библиотек при ведомственных научных институтах, крупных предприятиях, проектных организациях и т. п., библиотек высших учебных заведений и, наконец, трех крупнейших библиотек — Народной библиотеки, Библиотеки Болгарской Академии Наук и Университетской библиотеки.

В гл. III и IV автор рассматривает комплектование в этих библиотеках. Отмечаются следующие особенности: независимо от величины и возраста научных библиотек, их фонды в целом удваиваются за весьма короткий срок; их прирост является весьма высоким, с тенденцией к увеличению и с некоторой нестабильностью относительно объема; удельный вес комплектованных периодических изданий очень низок; количество книг на чужих языках, в том числе и на русском языке, в значительной мере превышает количество болгарских книг; незначительная часть комплектованных материалов представляет собой актуальную, полноценную и профилированную литературу; при индивидуальном подборе заглавий упускаются важные и существенные сочинения. В общем комплектование по количеству заглавий не велико и не соответствует в отраслевом отношении объему продукции в мировом масштабе.

В конечном итоге автор считает, что быстрое наращивание фондов научных библиотек связано с некоторыми недостатками, такое наращивание не соответствует их пространственным и персональным возможностям, что комплектование вузовских библиотек отстает и за счет всего этого развиваются две, даже и три библиотеки, которые дублируют остальных, а кроме того и дублируют друг друга. Резкое улучшение комплектования автор предусматривает в его согласовании и специализации.

L'ACQUISITION DANS LES BIBLIOTHÈQUES SCIENTIFIQUES EN BULGARIE

Božana Božinova-Trojanova

Résumé

Dans une courte introduction, l'auteur indique les problèmes qui se posent aujourd'hui devant les bibliothèques en ce qui concerne leur acquisition.

Le chapitre II décrit en traits généraux les voies dans lesquelles se sont développées les bibliothèques bulgares après le 9. IX. 1944 et les particularités que présentent trois catégories de bibliothèques: les bibliothèques rattachées aux instituts scientifiques des administrations centrales, des grandes entreprises, des services généraux d'études, etc., les bibliothèques des écoles supérieures et, enfin, les trois plus grandes bibliothèques du pays — la Bibliothèque Nationale, la Bibliothèque de l'Académie Bulgare des Sciences et la Bibliothèque Universitaire.

Les chapitres III et IV sont consacrés à une analyse de la nature de l'acquisition dans ces bibliothèques. L'auteur note les particularités suivantes: quelle que soit la date de la fondation des bibliothèques scientifiques, les fonds de celles-ci doublent en quantité dans un délai extrêmement court; la proportion des publications périodiques acquises est très petite; les livres en langues étrangères, y compris le russe, dépassent très considérablement en nombre les livres bulgares; une faible proportion des matériaux acquis représente des ouvrages d'actualité, réellement précieux et répondant à l'esquisse bibliographique adoptée; d'importants ouvrages échappent au choix des livres à acquérir. En général l'acquisition n'est guère considérable quant au nombre des titres et n'est pas proportionnée à ce qui paraît sur le plan mondial.

L'auteur constate pour conclure que l'accroissement rapide des fonds des bibliothèques scientifiques est accompagné de certaines déficiences et que l'acquisition doit être perfectionnée par le moyen d'une coordination et d'une spécialisation entre quelques-unes des bibliothèques spécialisées.

СЪ Д Ъ Р Ж А Н И Е

Предговор	3
I. Комплектуване на библиотечните фондове	5
II. Научните библиотеки в България след Девети септември 1944 г.	13
Основни насоки в развитието на библиотеките	13
Особености на научните библиотеки	15
III. Обща характеристика на комплектуването на научните библиотеки след Девети септември 1944 г.	25
Обем на годишния прираст	26
Съдържание на годишния прираст	35
Отношение между книги и периодични издания	35
Езикова характеристика на книгите.	38
Характеристика на набавените заглавия-книги	40
IV. Характеристика на комплектуването на отделните научни библиотеки	48
Обем на годишното набавяне	49
Съдържание на годишното набавяне	53
Отношение между книги и периодични издания	53
Характеристика на набавените книги	56
Таблицы	63
Използувана литература	74
Резюме на руски език	78
Резюме на френски език	79